

Lovorka Čoralić

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta, Zagreb

DUBROVČANI U VENECIJI OD XIII. DO XVIII. STOLJEĆA

Na osnovi izvorne građe iz mletačkih arhiva autorica razmatra prisutnost Dubrovčana u Veneciji od XIII. do XVIII. st. s obzirom na mjesto njihova stanovanja, zanimanja, svakodnevni i duhovni život, te djelovanje istaknutih Dubrovčana na području kulture, znanosti i umjetnosti.

Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji pojava je koja se, s obzirom na svoju slojevitost (geografsko jedinstvo Jadranske obale, državna povezanost, trgovačko-prometne veze, kulturno-umjetnička prožimanja, itd.), može promatrati tijekom dugog trajanja povijesnog razvoja.

Razmatranje navedenog problema iziskuje sagledavanje raznovrsnih oblika prisustva i djelovanja, izraženih kroz definiranje podrijetla doseljenika (država, kraj, grad), mjesta stanovanja i obavljanja svakodnevne djelatnosti, zanimanja, ekonomskih mogućnosti, društvenog statusa, obitelji i privatnog života, rodbinskih, prijateljskih i poslovnih veza, vjerskog života, uključenosti u institucije okupljanja, devijantnih pojava i kriminala zabilježenog među ovom kategorijom stanovništva, te, naposljetku, stvaralačkog djelovanja umjetnika i njihova doprinosa kulturnom razvoju Venecije.

Prisutnost Dubrovčana u Veneciji treba promatrati u sklopu cjelokupnih veza Venecije s istočnim Jadranom, ali su one, poradi specifičnosti političkog, društvenog i privrednog razvoja Dubrovnika, sadržavale neke posebnosti, rjeđe zabilježene kada je riječ o doseljenicima s područja mletačkog dominija na istočnom Jadranu. Razdoblje od XII—XVIII stoljeća dugotrajan je period povijesnog razvoja u kojem je Dubrovnik, poput ostalih naših gradova, prolazio različite stupnjeve političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Za većinu gradova istočnog Jadrana zajedničko je obilježje da su se gotovo tijekom cjelokupnog razdoblja kojim se ovdje bavimo nalazili pod upravom Mletačke Republike. Dubrovnik je, nasuprot njima, izuzev u periodu od 1205—1358. godine, samostalna država — Republika, snažnih ekonomskih mogućnosti zasnovanih na razvijenom pomorsko-trgovačkom poslovanju, te zasigurno vodeće kulturno-središte istočnojadranske obale. Doseljavanje Dubrovčana u Veneciju neće stoga u potpunosti slijediti intenzitet doseljavanja stanovnika ostalih naših gradova, te će, kako će se pokazati u narednim poglavljima, oblici njihove prisutnosti i djelovanja imati izvjesne crte posebnosti i atipičnosti u odnosu na doseljenike s mletačkih područja istočnog Jadrana.

U ovom radu pokušati će se na osnovu izvorne građe i literature obrađene prilikom istraživačkog rada u Veneciji (arhivski i bibliotečni fondovi u tamošnjim znanstvenim

ustanovama: Archivio di Stato di Venezia, Archivio di Curia Patriarcale, Archivio di Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, biblioteke Marciana, Querini—Stampalia, Fondazione Giorgio Cini) u najopćenitijim crtama prikazati osnovne oblike prisutnosti i djelovanja Dubrovčana u Veneciji tijekom razdoblja od XIII—XVIII stoljeća. U razmatranje nisu uključeni doseljenici podrijetlom sa područja poluotoka Pelješca, Stona, Župe Dubrovačke, Konavala, te Elafitskih otoka, koje će se, poradi preopširnosti izvorne građe o samim Dubrovčanima, obraditi u nekom od slijedećih radova. Budući da bi razmatranje brojnih problematskih cjelina o oblicima prisutnosti i djelovanju dubrovačkih doseljenika u Veneciji iziskivalo opsegom znatno više prostora, to će se nastojati odabrati temu koja će s obzirom na karakter građe moći objediniti, te barem u najopćenitijim crtama predstaviti prisutnost Dubrovčana u Veneciji od XIII—XVIII stoljeća. S obzirom da je istraživanje uglavnom bilo usmjereno na korištenje arhivskog materijala jedinstvenog podrijetla (notarski spisi), najprikladnijim smatram u ovom radu koristiti upravo navedenu seriju, te će stoga serije notarskih spisa, napose oporuka i inventara koji se nalaze u Archivio di Stato di Venezia, biti osnovna izvorna građa na kojoj je zasnovana istraživačka koncepcija ovoga rada.

REZULTATI HISTORIOGRAFIJE

Premda i u talijanskoj i domaćoj historiografiji bilježimo više pojedinačnih radova koji se bave različitim oblicima političkih, ekonomskih i kulturnih veza između Dubrovnička i Venecije u prošlosti, prisustvo i djelovanje Dubrovčana u Veneciji tema je o kojoj ne posjedujemo cjelovitu sintezu u kojoj bi bili zastupljeni svi aspekti ove složene problematike. Unatoč tome, u odnosu na malobrojne pojedinačne priloge o prisutstvu doseljenika iz ostalih gradova s istočnojadranske obale u Veneciji, različiti aspekti prisustva i djelovanja Dubrovčana u Veneciji obrađeni su znatno češće. Ponajprije, kao vrijedan izvor za poznavanje različitih oblika prisustva Dubrovčana u Veneciji, objavljeni su notarski spisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku, te regeste dokumenata o pomorskoj aktivnosti slavenskih doseljenika u Veneciji tijekom XVII stoljeća¹. Od sinteza i pojedinačnih priloga koji se bave navedenom problematikom vrijedi spomenuti djela u kojima je prikazana državno—politička veza i diplomatski odnosi između ova dva grada, napose tijekom razdoblja mletačke uprave nad Dubrovnikom 1205—1358. godine². Slijedi niz radova u kojima se obrađuju ekonomski oblici dubrovačko—mletačkih odnosa, najčešće u sklopu

¹G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, knj. I, Zapisi notara Tomazina de Savere 1278—1282, Monumenta historica ragusina (dalje MHR), vol. I, Zagreb 1951; isto, knj. II, Zapisi... 1282—1284 (prepisao i uredio J. Lučić), MHR, vol. II, Zagreb, 1984; isto knj. III, Zapisi... 1284—1286; Zapisi notara Aca de Titullo 1295—1297 (prepisao i pripremio J. Lučić), MHR, vol. III, Zagreb 1988; N. Čolak, Regesti marittimi Croati, sv. I, Padova 1985.

²Š. Ljubić, Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do god. 1358, Rad JAZU knj. V, Zagreb 1868, str. 44—114; isti: O odnošajih među Dubrovčani i Mlečani za ugarsko—hrvatskog vladanja u Dubrovniku, Rad JAZU, knjiga XVII, Zagreb 1871, str. 1—69; J. Lučić, Povijest Dubrovnika, II (od VII stoljeća do godine 1205, Zagreb 1973, str. 107—113; V. Foretić, Povijest Dubrovnika do 1800., knj. I, Zagreb 1980, str. 57—172; B. Krekić, Le Relazioni fra Venezia, Ragusa e le popolazioni Serbo-Croate, u: Venezia e il Levante fino al secolo XV (a cura di A. Pertuzzi), vol. I (Storia — Diritto — Economia), Firenze 1973, str. 389—401. O dubrovačko—mletačkim vezama u XVII i XVIII stoljeću usporedi: I. Mitić, Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Venecije u XVII i XVIII stoljeću, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, sv. XIII—XIV, Dubrovnik 1976, str. 117—141.

šireg razmatranja trgovačko-pomorske aktivnosti Dubrovčana na Mediteranu i Jadranu³. Neki od autora pritom se gotovo isključivo bave aspektom brodarstva odnosno zakupa brodova dubrovačkih trgovaca⁴, dok se u ostalim radovima nalaze podaci o različitim oblicima izvoza i trgovine sa Venecijom⁵, te djelovanju nekih istaknutih pojedinaca iz Dubrovnika, poznatih po raznovrsnoj trgovačkoj, ali i diplomatskoj aktivnosti⁶. Za poznavanje ekonomskih mogućnosti, kapitala, posjeda i nekretnina Dubrovčana u Veneciji tijekom XIV st. nadasve je zanimljiv rad B. Krekića »Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV stoljeću«⁷. Naposljetku, podatke o kulturno-umjetničkim vezama ova dva grada, te napose o prisutnosti dubrovačkih umjetnika u Veneciji, nalazimo u više sinteza i pojedinačnih priloga iz kulturno-umjetničke povijesti oba grada⁸.

VREMENSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Prisutnost doseljenika podrijetlom iz Dubrovnika u Veneciji tijekom prošlih stoljeća može se, s obzirom na intenzitet useljavanja, učestalost spominjanja i sveukupnu brojnost doseljenika u pojedinim razdobljima, podijeliti na nekoliko perioda. Analiza je izvršena na osnovi većeg broja uzoraka jedinstvene arhivske građe (notarski spisi — oporuke) za razdoblje od XIV—XVIII stoljeća. U razdoblju do početka XV stoljeća intenzitet useljavanja Dubrovčana u Veneciju nije znatan, te je uglavnom riječ o osobama koje ovdje poradi karaktera svojeg zanimanja (trgovci, kapetani) borave samo privremeno, te im Venecija nije stalnim mjestom obitavanja. Intenzitet useljavanja Dubrovčana raste početkom

³P. Matković, Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke, Rad JAZU, knj. VII, Zagreb 1869, str. 180—266; J. Luetić, »Prove di fortuna« di navi veneziane a Ragusa, Studi Veneziani, vol. II, Venezia 1960, str. 211—224; J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII stoljeću, Pomorski zbornik, knj. V, Zadar 1967, str. 447—475; Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII stoljeću, u: Dubrovačke teme, Zagreb 1991, str. 413—444.

⁴B. Tenenti, Noli ragusei per Venezia nella seconda metà del Cinquecento, Studi Veneziani, vol. XVI, Firenze 1974, str. 227—242; ista: Sicurezza Genovesi e Ragusee per Venezia nel decennio 1563—1572, isto, N. S., II, Firenze 1978, str. 211—224; ista, Ragusa e Venezia nell' Adriatico della seconda metà del Cinquecento, isto, N. S., IV, Firenze 1980, str. 102—27.

⁵R. Ćuk, Izvoz svile iz Dubrovnika u Veneciju u XIV veku, Istorijski časopis, knj. 28, Beograd 1981, str. 17—26; B. Hrabak, Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana drvetom iz Senja (XIV—XVIII stoljeće), Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. 24, Zagreb 1991, str. 57—107.

⁶B. Krekić, Un mercante e diplomatico da Dubrovnik (Ragusa) a Venezia nel Trecento, u: Italy and the Balkans in the late Middle Age, London 1980, str. 71—101.

⁷Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, knj. XXVIII, Dubrovnik 1990, str. 7—40.

⁸Iako ne posjedujemo sintezu u kojoj bi bilo obrađeno prisustvo dubrovačkih umjetnika u Veneciji, podosta podataka o navedenoj problematici nalazimo u sintezama i priložima koji se bave životom i djelovanjem pojedinih dubrovačkih umjetnika ili u djelima u kojima se zastupljenost umjetnika sa istočnog Jadrana u Veneciji obrađuje u sklopu razmatranja pojedinih grana umjetnosti. Usporedi samo neke radove: F. Kesterčanek, Vlaho Marinov Držić, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, sv. 9, Split 1955, str. 181—190; C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, Mogućnosti, III, br. 1, Split 1956, str. 1—25; N. Božanić-Bezić, Prilog poznavanju djelatnosti naših umjetnika u inostranstvu, Historijski pregled, sv. 10, Zagreb 1964, str. 183—193; V. Han-L. Zecchin, Presenze balcaniche a Murano e presenze muranesi nei Balcani, Balcanica, knj. VI, Beograd 1975, str. 77—97; L. Zecchin, Vetro e vetriari di Murano, knj. I—III, Venezia 1987—1990.

XV stoljeća, da bi svoj vrhunac dostigao u periodu 1475—1499. godine, kada bilježimo najveći broj Dubrovčana u Veneciji. U prvoj četvrtini XVI stoljeća intenzitet useljavanja ponešto opada, da bi se opet povećao u razdoblju 1525—1550. godine. Razloge ovako naglom porastu useljavanja dubrovačkih doseljenika, koji se u potpunosti poklapa sa porastom intenziteta useljavanja doseljenika iz ostalih dijelova istočnog Jadrana, možemo, između ostalog, tražiti u sve složenijoj političkoj i ratnoj situaciji na Balkanu. Balkanski prostor nalazi se tada u stalnoj opasnosti od turskog nadiranja kojim se polagano, ali neumitno zauzima najveći dio do tada slobodnih zemalja ovog područja. Padom Bosne 1463. godine otvara se prostor za dublje turske prodore u unutrašnjost Hrvatske i zaleđe dalmatinskih gradova, da bi padom velikog broja strateški važnih utvrda na ovom prostoru, teritorij većine dalmatinskih gradova bio sveden na uski obalni pojas. Iako sve prisutnije ekonomsko opadanje, koje je zahvatilo većinu dalmatinskih gradova, nije neposredno ugrozilo i sam Dubrovnik, koji tijekom ovoga razdoblja postiže primat trgovačko-prometnog središta istočnog Jadrana, predstavljajući ujedno i glavnu sponu balkanskog zaleđa sa obalnim gradovima kako istočnog, tako i zapadnog Jadrana, ipak su nepovoljni pritisci ratnih zbivanja u njegovom bliskom zaleđu našli odraza i na život ovoga grada. Iseljavanja na područja zapadnojadranske obale, toliko karakteristična za stanovnike ostalih dalmatinskih obalno-otočkih gradova, odrazit će se stoga i na demografska kretanja i migracije vezane uz stanovništvo Dubrovnika i njegove okolice. Stoga, unatoč prividno povoljnoj političkoj situaciji Dubrovnika, koju je ovaj grad uspješno održavao vještom diplomatskom politikom, te i dalje nesmetanom ekonomskom razvoju, mnogobrojni Dubrovčani tijekom ovog perioda napuštaju rodni kraj i bolje uvjete egzistencije traže u gradovima Apeninskog poluotoka, pri čemu će Venecija imati značajno mjesto. Neki dolaze samo privremeno, obavljajući ovdje različite poduzetničke poslove (trgovina, brodarstvo), najčešće su bez obitelji i često se nakon nekog vremena vraćaju u domovinu. Veći dio doseljenika, napose onih skromnijih ekonomskih mogućnosti, svoju budućnost vidi u trajnijem ostanku u Veneciji, te se ovdje stalno naseljavaju, sklapaju brakove i podižu obitelji, a svojim su poslovima isključivo vezani uz Veneciju. Mnogi od njih, stekavši stalno zanimanje i zasnovaši obitelj, ostat će trajno u Veneciji, najčešće se više nikada ne vraćajući u kraj iz kojega su potekli.

U drugoj polovini XVI stoljeća ponovo bilježimo pad intenziteta useljavanja Dubrovčana, da bi se tijekom XVII i XVIII stoljeća broj zabilježenih Dubrovčana u Veneciji u odnosu na proteklo razdoblje prilično smanjio. Prostor istočnojadranske obale i unutrašnjosti tada više ne potresaju ratne nedaće prethodnih stoljeća, te je stvorena mogućnost za nesmetanije kretanje i trgovinu u širem prostoru Balkana. U drugoj polovini XVII i tijekom XVIII stoljeća bilježimo na primjeru Dubrovčana sve izrazitiji pad broja doseljenika nižeg društvenog statusa, koji su u Veneciju dolazili isključivo radi zbrinjavanja osnovne egzistencije, dok istodobno češće bilježimo prisustvo ekonomski sve snažnijih građanskih obitelji koje su se bavile pomorskom trgovinom, a čije predstavnike u Veneciji zatječemo u svojstvu kapetana i paruna brodova ili kao sudionike u različitim oblicima trgovačko-pomorskog poslovanja.

PREZIMENA KAO INDIKACIJA PODRIJETLA

Pored oznake grada iz kojega doseljenik dolazi u Veneciju (u ovom slučaju redovito se navodi oznaka »de Ragusa; Raguseo, Rhagusi« i sl.), jedan od značajnijih indikatora njihova podrijetla je navođenje prezimena obitelji kojoj pripadaju. Iako se većina doseljenika, napose onih nižeg društvenog podrijetla, navodi samo pod svojim i očevim imenom, ipak nam raznovrsni dokumenti, u kojima se spominju doseljenici iz Dubrovnika,

otkrivaju prisustvo doseljenika iz obitelji različitog društvenog statusa. Susrećemo tako u Veneciji članove uglednih, po ekonomskim mogućnostima i dometima poslovnih veza na daleko poznatih plemićkih obitelji Bobali, Bona, Darsa, Gondola, Gozze, Lucari, Menze, Primo, Sorgo, Tudisio, Zamagna i druge⁹. U izvorima se češće spominju doseljenici iz Dubrovnika pučkog podrijetla, među kojima zatječemo članove obitelji Barbarich, Bernenich, Franovich, Grando, Gliubac, Milich, Milichevich, Petrovich i drugih, iako su količina njihova kapitala i poslovni kontakti znatno skromniji od onih plemićkih obitelji¹⁰.

ZANIMANJA DOSELJENIKA

Zanimanja dubrovačkih doseljenika u Veneciji slijedeći su, ne manje važan podatak, koji je u dokumentima zabilježen uz prezime, odnosno oznaku grada iz kojeg doseljenik potječe. Analiza izvora kojima raspoložemo pokazuje da su Dubrovčani u Veneciji, poput ostalih doseljenika sa istočnog Jadrana, bili uključeni u zanimanja različitog karaktera i društvene vrijednosti, ali da i pored svih sličnosti u odnosu na ostale slavenske doseljenike, postoje izvjesne razlike.

U prvoj skupini zanimanja izdvajaju se trgovci različitog opsega i specifikacije, te se tako u Veneciji spominju trgovci različitim poljoprivrednim proizvodima, drvnom građom, plemenitim metalima, suknom, kožom, voskom i drugim proizvodima koji su mahom potjecali sa istočnog Jadrana. Ova je skupina najmobilnija; njihov je domicilij, i pored čestih putovanja, najčešće njihova domovina, a Venecija je samo jedan od brojnih punktova njihova razgranatog poslovanja. U Veneciji boravi tijekom razdoblja koje proučavamo mnoštvo trgovaca podrijetlom iz Dubrovnika, ali je većina njih ovdje samo privremeno i najčešće u prolazu, te su dokumenti o njihovu boravku i poslovanju u Veneciji najčešće nastali u samom Dubrovniku. Iako u svojstvu trgovaca u Veneciji tijekom svih stoljeća djeluje i nemali broj poduzetnika pučkog podrijetla¹¹, ipak ostaje primjetno da se opsegom trgovačkog poslovanja napose ističu plemićke obitelji, čiji predstavnici sklapaju sa mletačkim trgovcima i poduzetnicima zamašne poslove u koje se ulažu novčani iznosi nedostupni običnom, manje imućnom sloju doseljenika¹².

⁹Archivio di Stato di Venezia (dalje ASV), Notarile Testamenti (dalje NT), busta 578, br. 230, 20. 1. 1529; b. 1260, br. 776, 7. 9. 1580; Fonti per la storia di Venezia seria I, Archivi pubblici. Casiere della Bolla Ducale. Grazie — Novus liber 1299—1305, Venezia 1962, str. 20, br. 74, marzo 1300; B. Tenenti, Noli ragusei per Venezia..., str. 231; B. Krekić, Un mercante e diplomatico de Dubrovnik (Ragusa)..., str. 74—102; isti, Mlečani u Dubrovniku..., str. 27—35; J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII stoljeću..., str. 434—435.

¹⁰ASV, NT, b. 66, br. 108, 17. 7. 1496; ista b., br. 195, 17. 7. 1496; b. 474, str. 2v-3, 15. 10. 1674; b. 810, br. 11, 2. 6. 1803; N. Colak, Regesti..., br. 1255, str. 84, 3. 11. 1700; br. 1474, str. 121, 25. 10. 1720; br. 1477, str. 122, 15. 3. 1721; br. 1609, str. 145, 4. 11. 1739; br. 1657, str. 154, 1. 1. 1742; br. 1726, str. 166, 31. 10. 1745; br. 1745; br. 1729, str. 166, 1. 12. 1745; br. 1731, str. 167, 4. 4. 1746; br. 2734, str. 316, 2. 10. 1752, br. 2994, str. 330, 6. 3. 1752; br. 4080, str. 397, 6. 7. 1785; J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII stoljeću..., str. 434—435; B. Krekić, Mlečani u Dubrovniku..., str. 27—35.

¹¹Florio de Ragusi bombaser, ASV, NT, b. 127, br. 739, 8. 2. 1533; Steffano da Ragusa mercante lana, NT, b. 840, br. 131, 21. 9. 1581.

¹²Gotovo sve dubrovačke plemićke obitelji uključivale su Veneciju u jednu od desetina svog trgovačko-pomorskog poslovanja, a među njima se napose ističu obitelji Bobaljević, Benešić, Bunić, Crijević, Držić, Kabužić, Gundulić, Gučetić, Menčeti, Poborić, Sorkočević i Tudišić. Usporedi I. Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Posebna izdanja SANU, knj. 340, sv. I, Beograd 1960, str. 117—118, 129—130, 150—152, 156, 168, 215, 237, 239—240, 266, 260, 272, 300, 317—319, 326—327, 334, 352, 412, 433—435, 464.

U drugu skupinu ubrajaju se pomorska zanimanja koja su, s obzirom na maritimni karakter i tradiciju ovih zanimanja duž čitave istočnojadranske obale, vrlo često osnovni izvor prihoda doseljenika iz ovih područja. Stoga se iz Dubrovnika u Veneciji spominju brojni kapetani i paruni trgovačkih brodova, koji su ovdje samo u kratkotrajnom prolaznoj potrebnom da se obavi prekrcaj tereta i potrebne trgovačke operacije zbog kojih se brod nalazi u Veneciji¹³.

Mjestom boravka i stalnim zanimanjem su uz grad na lagunama trajno vezani manje imućni i poslovno nesamostalniji pomorci koji najčešće obnašaju pomoćna i manje unosna zanimanja (mornari, kormilari, brodari, galioti)¹⁴.

Uključenost dubrovačkih doseljenika u zanimanja vezana uz proizvodnju tkanina posebno je neuobičajena za doseljenike iz ostalih dijelova istočnog Jadrana. Tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja ovdje susrećemo Dubrovčane zaposlene kao podstrigače sukna, bojadisare, ali i proizvođače i prodavače različite krznene odjeće (varotai)¹⁵.

Uključenost slavenskih doseljenika u različita brodograđevna zanimanja (kalafati, zidari, drvodjelci, izrađivači vesala i sl.) u mletačkom Arsenalu, tada zasigurno jednom od vodećih vojno-pomorskih kompleksa na Mediteranu, bila je izrazita u svim periodima, te su ova zanimanja bila tradicionalno najčešće zastupljena u ukupnoj strukturi njihovih djelatnosti u Veneciji. Primjetno je, međutim, da i u ovom slučaju dubrovački doseljenici pokazuju izvjesno odstupanje, te da su, u odnosu na doseljenike iz drugih krajeva, znatno manje uključeni u navedena zanimanja¹⁶.

Slijedi niz zanimanja obrtničkog i uslužnog karaktera u kojima zatječemo tek pokojeg Dubrovčanina i koja u ukupnoj strukturi njihove djelatnosti ne zauzimaju istaknutija mjesta (obučari, puškari, brijachi)¹⁷. Zanimljivo je da Dubrovčane, iako krajnje rijetko, zatječemo i kao nositelje društveno vrednijih i za većinu ostalih doseljenika nepristupačnih zanimanja kao što su djelatnosti vezane uz medicinu (brijač = fizik, liječnik) ili školstvo (rector scholae)¹⁸.

¹³Kapetan broda »S. Giuseppe e Stella Tramontana« Matija Ljubak: N. Čolak, *Regesti marittimi Croati*, br. 1255, str. 84 (1700); kapetan »Madona delle Grazie« Stjepan Milić, isto, br. 2734, str. 316 (1752); Paron Ilija Franović, isto br. 1474, str. 121 (1720); paron Luka Srgota, isto, br. 1609, str. 145 (1739); paron Nikola Srgota, isto, br. 1728, str. 166 (1745); paron Matija Casilari, isto, br. 1726, str. 166 (1742); paron Luka Barbarić, isto, br. 1729, str. 166 (1745); paron Bernard Bernenić, isto, br. 2994, str. 330 (1752).

¹⁴Domenico olim barcarol condam Helia de Ragusa, ASV, NT, b. 386, br. 370, 19. 2. 1563; Al-legreto de Ragusio marinaro, NT, b. 360, br. 13, 24. 8. 1457; Primo de Ragusio mariner filio Jacobi, NT, b. 545, br. 18, 5. 4. 1410; Nicoalus de Ragusa mariner, NT, b. 441, br. 490, 18. 3. 1563; Biasio de Ragusa condam Antonio galeoto nel viazzo proxime passato sopra la galea Jacomo de Cha Da Mosto, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540.

¹⁵Nicolaus Allegretti de Ragusio varotaio, NT, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501; Iohannes Grando de Ragusa textor pannorum, NT, b. 66, br. 108, 17. 7. 1496; Georgius de Ragusio tessor pannorum, NT, b. 337, br. 31, 7. 9. 1439; Catarina relicta Blaxi de Ragusio cimatoris, NT, b. 958, br. 162, 25. 4. 1498; Georgius de Natalis de Raghusio tintor syrici, NT, b. 959, br. 328, 3. 8. 1511.

¹⁶Nicolaus de Ragusio marangonus filius Petri, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485; Regina relicta Nicolai Dominici olim de Ragusio marangoni et calafati, NT, b. 735, br. 454, 14. 11. 1485.

¹⁷Georgius condam Nicolai de Ragusio tonsor, NT, b. 786, br. 81, 11. 5. 1528; Steffanus barberius de Raghusio, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Nicolaus de Ragusio schiopetarius, NT, b. 858, br. 128, 21. 6. 1483; Maria fu Maffei Bergamascho, relicta Zuanne Raguseo caliger, NT, b. 325, br. 561, 30. 1. 1583.

¹⁸Pietro di Ragusa spominje se 1300—1307. godine kao liječnik u predjelu s. Giovanni Grisostomo. (U. Stefanutti, *Documentazioni cronologiche per la storia della medicina, chirurgia e farmacia in Venezia dal 1258 al 1332*, Venezia 1961, str. 67, 70—71, 74, 101—102); Nicolaus de Ragusio se

Uključenost Dubrovčana u javna gradska zanimanja vezana uz upravu također nije isuviše česta, ali ih katkada, slično kao i ostale doseljenike s naše obale, zatječemo kao pisare, čuvare i poslužitelje javnih ustanova¹⁹.

Duhovna lica podrijetlom iz Dubrovnika nevelika su skupina u kojoj ponajprije vrijeđi spomenuti svećenike koji su svoju službu obavljali u nekoj od tamošnjih crkava²⁰. Poneke su doseljenice ili supruge doseljenika slavenskog podrijetla nakon smrti svojih muževa stupale u laički red trećoretkinja sv. Franje, poznat pod nazivom picokara, ili u neki od samostana, provodeći tako posljednje godine svoga života u nekoj od crkvenih ili samostanskih ustanova Venecije²¹.

Posljednji i na društvenoj ljestvici vrijednosti i cijenjenosti zanimanja niži sloj predstavljaju osobe uključene u kućnu poslugu i zanimanja sličnog karaktera (dojilje, pralje, porodilje i sl.), a koje su najčešće tijekom čitavog svog boravka u Mlecima svojim radom bile uključene u neku od tamošnjih plemićkih ili građanskih obitelji, te katkada i kao posluga u župnim domovima pojedinih crkava²².

MJESTO STANOVANJA DOSELJENIKA

Slijedeći, ništa manje značajan podatak o prisustvu dubrovačkih doseljenika u Veneciji jest mjesto njihova stanovanja. U izvorima se mjesto stanovanja određuje prema gradskom predjelu (sestiere) i crkvenoj župi u kojoj doseljenik stanuje (contrata, confinio). Dolazeći iz različitih dijelova istočnojadranske obale, slavenski doseljenici, iako često različitih zanimanja, društvenog statusa i ekonomskih mogućnosti, bili su tijekom svog boravka u Veneciji povezani i ujedinjeni zajedničkim mjestom stanovanja. Predjel Castello, kao jedan od prvih napučenih i urbanističkom regulacijom Republike zahvaćenih predjela Venecije, svojim je povoljnim smještajem neposredno uz dugačku i za pristajanje brodova izuzetno pogodnu obalu (Riva degli Schiavoni) predstavljao je mjesto gdje su, napose u

spominje 1414. godine kao »rector scholarum in confinio s. Maria Formosa«, (Documenti per la storia della cultura in Venezia, sv. I: Maestri, scuole e scolari in Venezia fino al 1500), Deputazione di storia patria, seria I, Vol. XII, Venezia 1907, str. 284).

¹⁹Nicolaus condam Viviani de Ragusio famulus offitii Iustitie Nuve, NT, b. 930, br. 499, 30. 11. 1530; Matheus de Ragusa famulus Offitii stature, NT, b. 877, br. 748, 18. 12. 1502; Blasius de Ragusei preco, NT, b. 215, br. 2, 12. 5. 1446; Stephanus condam Rado de Raghusa scrivan de nave, NT, b. 296, br. 589, 13. 4. 1557.

²⁰Nicolaus de Ragusi cappellano de s. Moisé, b. 910, br. 146, 1. 4. 1457; prete Marinus condam Allegretto de Ragusio mansionario de s. Trinità, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; clericus Paulus Georgii de Ragusio mansionario in ecclesia s. Benedicti, b. 133, br. 442, 14. 6. oko 1520; Don Giovanni Enrico Petrovich condam Pietro da Raghusa, NT, b. 810, br. 11, 2. 6. 1803. Veći dio života proveo je u samostanu sv. Nikole na Lidu i dubrovački teološki pisac Filip Allegretti (oko 1525—1592), čija su nam djela danas poznata samo po naslovima nekoliko njegovih poslanica i teoloških spisa. (I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, I, Split 1962, str. 169).

²¹Suor Maria relicta Zuanne Raguseo al presente pinzocara del terzo ordine di s. Francesco in s. Anzolo Raffaele, NT, b. 325, br. 561, 30. 1. 1583; Suor Isabeta vocata Catarina relicta Niccolò de Andrea Raguseo, al presente monacha di Madona s. Maria de la Celestia, NT, b. 42, br. 12, 4. 2. 1540.

²²Marija iz Dubrovnika spominje se kao služavka u župnom domu svećenika Fidela u crkvi Svetih Apostola, NT, b. 742, br. 30, 30. 12. 1484; Dubrovčanka Rada je »massara« u kući Dominika Faledro, NT, b. 133, br. 533, 29. 4. 1494.

XV i XVI stoljeću, doseljenici sa istočnojadranske obale najčešće prisutni. Iako su i Dubrovčani, slično ostalim našim doseljenicima, najčešće obitali u predjelu Castello, primjetno je da su oni, za razliku od ostalih slavenskih doseljenika koji se mnogo rjeđe bilježe u ostalim predjelima Venecije (s. Marco, s. Croce, s. Polo, Dorsoduro, Cannaregio), mnogo ravnomjernije prisutni i u ostalim dijelovima Venecije. U predjelu Castello, u kojemu su Dubrovčani tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja prisutni češće nego u ostalim dijelovima grada, kao mjesta njihovog stanovanja najučestalije se spominju župe s. Pietro di Castello (katedrala Venecije do 1807. godine), s. Maria Formosa, s. Trinità, s. Zuanne in Bragora, i s. Biasio²³, dok su neke druge župe ovog predjela (s. Zuanne Nuovo, s. Martino, s. Provolo, s. Leo, s. Severo, s. Antonio) mnogo manje prisutne kao mjesto njihova obitavanja²⁴.

Iako znatno manje spominjane kao mjesto prisutstva i djelovanja Dubrovčana, župe predjela s. Marco, smještenog neposredno uz samo središte grada, također su mjesta u kojima su doseljenici podrijetlom iz Dubrovnika često zabilježeni. Zanimljivo je da su prisutne gotovo sve župe ovog predjela, ali je broj Dubrovčana koji u njima borave ravnomjerno raspoređen te se, izuzev nešto češće spominjanih župa s. Moisè i s. Zulian²⁵, ni jedna druga župa ne može izdvojiti s obzirom na posebno učestalo spominjanje prisustva Dubrovčana u njima²⁶.

Doseljenici sa istočnog Jadrana su, izuzev u predjelima Castello i s. Marco, najčešće spominjani u predjelima Cannaregio i Dorsoduro, dok su u predjelima s. Polo i s. Croce bili krajnje rijetko prisutni. Nasuprot tome, Dubrovčani se podjednako često spominju i u predjelu Cannaregio²⁷ kao i u, od središta grada znatno uda-

²³Marin de Bona condam Simon de Ragusi de confinio s. Pietro di Castello, NT, b. 578, br. 230, 20. 1. 1529; Andreas de Canali de Ragusio de s. Maria Formosa, NT, b. 377, br. 114, 24. 12. 1496; Lucieta de Zorzi de Ragusa de s. Giovanni in Bragora, NT, b. 187, br. 352, 19. 2. 1682; Iohannes de Ragusio condam Petri de s. Blaxio, NT, b. 576, br. 269, 24. 7. 1429; Troian condam Hieronimo da Ragusa de contrata s. Trinità, NT, b. 210, br. 525, 1. 9. 1559.

²⁴Martin de Ragusa condam Zuanne de s. Martin, NT b. 578, br. 238, 5. 11. 1538; Mathia condam Brancho de Ragusi de confin s. Zuanne Nuovo, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Maria uxor Nicolai Allegretti de Ragusio de s. Provolo, NT, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501; Lena de Ragusio relicta Lupus de Ragusio de s. Leonis, NT, b. 360, br. 57, lipanj 1457; Pasqualina uxor Florii de Ragusio de s. Antonio, NT, b. 127, br. 739, 8. 2. 1533; Julia uxor Nicolai de Ragusio de s. Severo, NT, b. 441, br. 490, 18. 3. 1563.

²⁵Stefanus condam Allegretti de Ragusio de confinio s. Juliani, NT, b. 377, br. 109, 9. 7. 1482; Georgius condam Nicolai de Ragusio de s. Moisè, NT, b. 786, br. 81, 11. 5. 1528.

²⁶Thomasina de Ragusio de s. Paternian, NT, b. 1018, br. 477, 2. 9. 1486; Pasqua de Ragusio de confinio s. Geminian, NT, b. 875, br. 136, 13. 8. 1478; Stefanus de Ragusio habitator s. Fantini, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Stana de Ragusio de confinio s. Luca, NT, b. 672, br. 105, 7. 6. 1486; Luna vocata Clara uxor olim Georgii de Ragusio de s. Samuelis, NT, b. 671, br. 15, 9. 11. 1456; Martha Cerchassa uxor ser Blaxi de Ragusio de confinio s. Angeli, NT, b. 215, br. 2, 12. 5. 1446; Julia condam Giacomo Raguseo de confinio s. Vitalis, NT, b. 582, br. 300, 14. 4. 1599; Margareta uxor Radi de Ragusio de s. Stephano, NT, b. 777, br. 344, 31. 9. 1520; Razumana de Ragusa de s. Maria Zobenigo, NT, b. 337, br. 18, 16. 8. 1437; Vito Klementa Gučetić posjeduje u drugoj polovini XIV stoljeća kuću u župi s. Bartolomeo, B. Krekić, Mlečani u Dubrovniku, str. 30.

²⁷Suor Maria relicta Zuanne Raguseo de s. Anzolo Raffael, NT, b. 325, br. 561, 30. 1. 1583; Marina fia condam Stefano da Raghusi de s. Zuanne Grisostomo, NT, b. 1137, br. 58, 21. 8. 1576; Marinus de Ragusio ad presens in s. Felice, NT, b. 1136, br. 152, 5. 5. 1470; Catarina Ragusea della contrata s. Cantian, NT, b. 507, br. 18, 22. 7. 1607; Franceschina fia Niccolò da Ragusa de contrata s. Marcuola, NT, b. 63, br. 62, 25. 3. 1541; Maria de Ragusi de contrata Ss. Apostoli, NT, b. 742, br. 10, 30. 12. 1484.

ljenijem predjelu s. Polo²⁸. Svega nekoliko župa predjela Dorsoduro (s. Margareta, s. Trovaso, s. Niccolò dei Mendicoli) spominje se kao mjesto stanovanja dubrovačkih doseljenika²⁹, dok su župe s. Giacomo dell'Orio, s. Simone Profetta i s. Croce tek nešto češće prisutne u ukupnoj strukturi stanovanja Dubrovčana³⁰. Zanimljivo je da je predjel Dorsoduro mjesto u kojem se, iako je upravo ovdje, prema raspoloživim podacima, prisustvo Dubrovčana najrjeđe zabilježeno, nalazila ulica pod nazivom Calle dei Ragusei (u blizini crkve s. Margareta), za koju na žalost nema svjedočanstva o izrazitijem prisustvu doseljenika podrijetlom iz Dubrovnika³¹.

Slavenski doseljenici spominju se katkada i na susjednim otocima Giudecca i Murano. Podatke o prisustvu Dubrovčana na otoku Giudecca nije se uspjelo pronaći, dok je u župi s. Steffano na otoku Murano zabilježen samo jedan doseljenik iz Dubrovnika³².

Iako je ime crkvene župe najčešći indikator mjesta stanovanja žitelja Venecije, katkada se uz ovaj podatak navodi i pobliza oznaka mjesta u kojem obitavaju pojedini stanovnici grada. Ukoliko je riječ o kućama koje pripadaju privatnim vlasnicima, doseljenici se često spominju kao vlasnici ili suvlasnici zgrade u kojoj obitavaju ili su, što također nije rijedak slučaj, smješteni u kućama svojih prijatelja, poznanika ili osoba koje se isključivo bave iznajmljivanjem kuća ili stanova³³. Pored navedenih vlasnika, doseljenici često obitavaju i u kućama koje pripadaju i nazivaju se po nekim mletačkim plemićkim ili građanskim obiteljima³⁴. Ukoliko je doseljenik posljednje dane svoga života provodio u nekoj od nabožnih ustanova grada (hospitalli), tada se to redovito bilježi kao jedino mjesto njegova stanovanja³⁵.

Veliki dio doseljenika uspijevao je stjecanjem trajnog zaposlenja osigurati životnu egzistenciju, zasnovati i podići obitelj, te ostatak života provesti u Veneciji. Živeći i obavljajući svoj svakodnevni posao na relativno uskom gradskom prostoru, unutar kojega ostvaruju najveći dio svojih poznanstava i druženja sa žiteljima istog podrijetla, doseljenici

²⁸Domenigo condam Helia de Ragusio de s. Polo, NT, b. 386, br. 370, 19. 2. 1563; Helia de Rado de Ragusi de s. Mateo de Rialto, NT, b. 190, br. 248, 9. 4. 1532; Stana de Ragusio fia Nicolai da Ragusio de confinio s. Thoma, NT, b. 858, br. 128, 21. 6. 1483; Catarina uxor Pauli de Ragusa de s. Augustin, NT, b. 569, br. 22, 23. 9. 1397.

²⁹Catarina uxor Jacobi de Ragusio de s. Gregorio, NT, b. 753, br. 8, 22. 5. 1390; Diana relicta Helie da Ragusa de s. Niccolò dei Mendicoli, NT, b. 682, br. 547, 24. 10. 1589; Margareta Schiavona de Ragusi de contrata s. Trovaso, NT, b. 410, br. 211, 25. 7. 1548; Blancha uxor Steffani de Ragusio de s. Margareta, NT, b. 656, br. 18, 7. 8. 1463.

³⁰Catarina de Ragusio de s. Jacobi de Lupio, NT, b. 1155, br. 47, 24. 4. 1428; Elena condam Niccolò de Ragusa... in contrata della Crosse, NT, b. 72, br. 97, 1. 12. 1611; Catarina uxor Iohannis Grando de Ragusio de s. Simeonis, NT, b. 66, br. 108, 17. 7. 1496.

³¹E. Concina. Venezia nell'età moderna, Venezia 1989, str. 17.

³²Antonia uxor Dominici de Ragusa de confinio s. Steffano de Murano, NT, b. 467, bez broja, 13. 9. 1411.

³³Catarina de Ragusio habitatrix in domo Laurentii de Poli de s. Jacobo de Lupio, NT, b. 1155, br. 47, 24. 4. 1428; Steffanus de Ragusio habitator s. Fantini in domo Blasii Steffani aptatoris pellarum, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Piero de Simon de Ragusio... in casa Francescho de Dimitrii in s. Zuanne Nuovo, NT, b. 372, br. 135, 13. 10. 1573.

³⁴Domenigo condam Helia de Ragusio... in casa Helena Vendramin fu Zaccaria olim proveditor s. Marco, NT, b. 386, br. 370, 19. 2. 1563; Franceschina fia Niccolò da Ragusa habitatrix in casa Mathio Malipero in s. Marcuola, NT, b. 63, br. 62, 25. 3. 1541; Catarina Ragusea della contrata s. Cantian in casa de Ca'Battaglia, NT, b. 507, br. 18, 22. 7. 1607; Catarina relicta Michaelis de Ragusio in domo Hierolimi Venier in s. Moisè, NT, b. 876, br. 692, 10. 11. 1490.

³⁵Nicolaus de Ragusio fu Pietro, al presente in hospedale Ss. Pietro e Paulo, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485.

su najčešće posljednje dane svoga života provodili u onim dijelovima grada uz koje su bili vezani najvećim dijelom svoga boravka u Veneciji. Stoga u analiziranim oporukama dubrovačkih doseljenika podaci o mjestu pokopa doseljenika također predstavljaju važan izvor za poznavanje njihovog kretanja i stanovanja, pri čemu se ono najčešće poklapa s mjestom koje označava predjel, župu boravka i djelovanja tijekom života. Mjesto pokopa doseljenika dubrovačkog podrijetla biti će stoga najčešće u župnim crkvama predjela Castello, pri čemu se kao mjesto njihova posljednjeg počivališta najčešće spominje crkva s. Francesco della Vigna³⁶. Ostale župne crkve ovog predjela podjednako su zastupljene u strukturi mjesta sahrane Dubrovčana, ali se uz njihovo navođenje nerijetko spominje poblize mjesto unutar same crkve gdje oporučitelj želi sahranu, a koje se obično poklapa s oltarom nekoga od svetaca crkve i sjedištem bratovštine kojoj je za života pripadao i sam oporučitelj³⁷.

Pored navedenih crkava u predjelu Castello kao mjesto pokopa, napose u XV i XVI stoljeću, navodi se i crkva s. Zuanne di Furlani ili s. Zuanne del Templo, u sklopu koje je djelovala bratovština doseljenika slavenskog podrijetla Ss. Giorgio e Trifone (Scuola di Schiavoni, Scuola Dalmata). Zanimljivo je da su Dubrovčani, iako se njihov grad nije nalazio u sastavu gradova mletačkog dominija na istočnojadranskoj obali, a čiji su iseljenici uglavnom sačinjavali članstvo bratovštine, također katkada članovi ovog udruženja, te da njihova želja da se ovdje sahrane nije neuobičajena pojava³⁸.

Župne crkve predjela s. Marco, u kojem je također zabilježen nemali broj doseljenika dubrovačkog podrijetla, drugi je predjel po učestalosti sahrane Dubrovčana, ali se, za razliku od predjela Castello, ni jedna crkva ne izdvaja po učestalosti spominjanja³⁹.

Slično primjeru većine doseljenika slavenskog podrijetla, ostali predjeli Venecije (Cannaregio, Dorsoduro, s. Polo, s. Croce) mnogo su rjeđe prisutni kao mjesto pokopa Dubrovačana⁴⁰.

³⁶Janini Ragusio condam Iohannis: corpus meum sepelire in s. Francesco della Vigna, NT, b. 408, br. 157, 13. 5. 1521; Catarina uxor Nicolai Andree de Ragusio: sepeliri ad s. Francescum Vinee in una capsula ad incontrum altaris s. Francesco; NT, b. 124, br. 209, 7. 7. 1528.

³⁷Marieta Ragusea: sepelire in Spirito Sancto, NT, b. 656, br. 477, 26. 11. 1543; Barbara consorte Steffani da Ragusa; sepelire apud chiesa s. Dominico nella capella del Rosario, NT, b. 840, br. 131, 21. 9. 1581; prete Marinus condam Allegretti de Ragusa: sepelire in s. Trinità in terra attorno altare s. Anastasio, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Marinus de Ragusio condam Viti: sepelire ad s. Biasio, NT, b. 71, br. 128, 8. 9. 1478; Iohannes de Ragusa: sepelire apud s. Martino in tumulis marinariorum predictae scole, NT, b. 585, br. 89, 22. 2. 1483; Nicolosa condam Primo de Ragusa: sepelire in le arche della scola della Madona della Humilità in s. Lio, NT, b. 297, br. 526, 1. 3. 1568; Franceschina uxor Flori de Ragusa: sepelire a s. Maria Formosa, NT, b. 377, br. 97, 18. 10. 1470; Nicolaus de Ragusio: sepelire apud s. Pietro di Castello in sepultura scole marangonorum, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485.

³⁸Nicolosa fiola condam Niccolò da Ragusa: sepelire a s. Zuane di Furlani, NT, b. 296, br. 533, 29. 10. 1556; Iohannes de Ragusio: sepeliri ad s. Iohannes de Templi in arhis scole s. Georgii, NT, b. 911, br. 347, 20. 6. 1470.

³⁹Anzola condam Andree Ragusi: sepelire a s. Luca, NT, b. 1057, br. 8, 18. 10. 1627; Margareta uxor Radi de Ragusio: sepelire a s. Benedetto, NT, b. 777, br. 344, 31. 9. 1520; Georgius condam Nicolai de Ragusa: sepelire a s. Moise, NT, b. 786, br. 81, 11. 5. 1528; Thomasina de Ragusio: sepelire apud s. Salvador in scola s. Marie in qua sum, NT, b. 1018, br. 477, 2. 9. 1486; Steffanis de Ragusio: sepelire a s. Steffani in una bona archa, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492.

⁴⁰Catarina Ragusea: Voio esser seputa in archa delle Madone in s. Cantian, NT, b. 507, br. 18, 22. 7. 1607; Leo condam Pietro da Ragusa: sepelire a s. Niccolò dei Mendicoli, NT, b. 71, br. 10, 10. 7. 1476; Catarina relicta Georgii da Ragusio: sepelire a s. Polo, NT, b. 675, br. 192, 6. 11. 1511; Blancha d'Antivari uxor Steffani da Ragusio: sepelire a s. Madona dei Carmini, NT, b. 656, br. 18, 7. 8. 1463; Catarina uxor Demetrio da Ragusa: sepelire a s. Simone Proffeta, NT, b. 131, br. 113, 20. 4. 1478.

SVAKODNEVNI ŽIVOT DOSELJENIKA: OBITELJ, RODBINSKE I PRIJATELJSKE VEZE; POSLOVNI KONTAKTI

Život doseljenika sastojao se i od brojnih susreta i veza zasnovanih na privatnosti obiteljskog života, podudarnosti zanimanja, mjesta stanovanja, okupljanja i druženja. Vlastita obitelj i rodbina koja živi u Veneciji, prijatelji stečeni poslovnim vezama i zajedničkim domovinskim podrijetlom, poslovni partneri više ili manje učestalo vezani uz svakodnevno djelovanje doseljenika, bit će osnovni krugovi unutar kojeg se odvija ritam svakodnevnog života doseljenika.

Doseljenici su u Veneciju dolazili ponekad s obiteljima koje su zasnovane još u domovini, te su u novoj sredini, usprkos svim promjenama koje je donosila promjena grada, u svom privatnom životu nastavljali živjeti jednako kao i prije. Mnogo veći broj useljenika dolazio je pojedinačno ili je, što je posebno slučaj kod Dubrovčana koji su izrazitije od drugih zastupljeni u zanimanjima koja ne zahtjevaju trajan boravak izvan domovine (trgovci, pomorci), svoju obitelj ostavljao u domovini. Za istraživanje su ipak najzanimljiviji oni doseljenici koji u Veneciju dovode ili ondje tek zasnivaju vlastitu obitelj, koja će predstavljati prvi i osnovni krug privatnog života svakog doseljenika. Članovi najbliže obitelji stoga su redovito osobe najvećeg povjerenja, te su nezaobilazni izvršitelji i svjedoci, čija se suglasnost i prisustvo traži prilikom sklapanja različitih ugovora ili pisanja važnijih dokumenata (oporuke, kodicili, inventari)⁴¹. Pored toga, prilikom podjele imovine doseljenika, članovi uže rodbine redovito se spominju ispred ostalih, te se među njima obično nalazi i glavni nasljednik (herede universario) cjelokupnih oporučiteljevih dobara⁴².

Iako se u u dokumentima koji se odnose na djelovanje doseljenika u Veneciji ne može uvijek sasvim jasno utvrditi podrijetlo supružnika (ili supružnice) oporučitelja, primjetno je da su, prema analizi dijela uzorka kojim raspoložemo, brakovi vrlo često sklapani sa osobom istog podrijetla. Za doseljenike dubrovačkog podrijetla bilježimo brakove koji su sklapani sa svojim bivšim sugrađanima, također Dubrovčanima, ali i sa doseljenicima podrijetlom iz različitih gradova istočnojadranske obale (Šibenik, Trogir, Hvar, Poljica, Omiš, Kotor, Bar)⁴³.

⁴¹Marin de Ragusi condam Zuanne; Lasso mia commissaria sola Madalena mia moier et sia Madona di tutto, NT, b. 578, br. 238, 5. 11. 1538; Catarina uxor Jacobi de Ragusio: Laso miei commissarii Marco mio fratello e Cristina sua moier, NT, b. 753, br. 8, 22. 5. 1390; Diana relicta Helia da Ragusi. Laso commissario Niccolò Valente mio zenero, NT, b. 682, br. 547, 24. 10. 1589; Domenigo condam Helie de Ragusi: Lasso mia fia Cecilia mia sola commissaria, NT, b. 386, br. 370, 19. 2. 1563.

⁴²Catarina de Cataro uxor Iohannis Grando de Ragusio: Residuum dimitto Iohannes mio marito, NT, b. 66, br. 108, 17. 7. 1496; Georgius de Ragusio: Residuum lasso a Catarina mia moier, NT, b. 337, br. 31, 7. 9. 1439; Margareta relicta Michaelis de Ragusio: Residuum lasso a miei fioli egualmente tra loro, NT, b. 826, br. 7, 3. 11. 1463.

⁴³Stoia de Ragusi relicta ser Zuanne de Ragusi, NT, b. 337, br. 194, 3. 11. 1447; Maria de Ragusio detta Spurcha uxor Iohannis de Sebenico, NT, b. 208, br. 167, 4. 11. 1527; Mathia condam Brancho de Raghusi et consorte Pietro de Lesina ditto Gobbo, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Margareta da Spalato uxor Andree de Ragusio, NT, b. 672, bez broja, 24. 6. 1465; Catarina da Cataro uxor Iohannis Grando de Ragusio, NT, b. 66, br. 108, 17. 7. 1496; Anna de Polizza uxor Mathei da Ragusa, NT, b. 877, br. 748, 18. 12. 1502; Margareta de Ragusa uxor Marin de Tragurio, NT, b. 826, br. 55, 24. 11. 1430; Catarina fu Jacomo Marcetovovich d'Almissa, relicta in primo voto Simon da Ragusa, al presente moier Antonio Livich da Sebenico, NT, b. 23, br. 68, 4. 11. 1706; Anna fia condam Nadal Pastrovichio relicta Andrea Raguseo, NT, b. 851, br. 3, 5. 1. 1570; Catarina fia condam Stoici d'Antibaro uxor Luce da Ragusa, NT, b. 914, br. 70, 9. 10. 1469.

Iz mnogobrojnih oporuka dubrovačkih doseljenika u Veneciji možemo, poradi velikog i raznovrsnog uzorka, razmotriti vrste legata kojima se obdaruju članovi oporučiteljeve bliže i dalje rodbine, prijatelji, poslovni partneri, te sve druge osobe s kojima je doseljenik tijekom boravka u Veneciji održavao više ili manje bliske kontakte. Iako u ovom dijelu oporuke najčešće nisu sadržani podaci koji bi bili specifičnost samih Dubrovčana, već se gotovo iste odredbe nalaze u svim oporukama napisanim kako u Veneciji, tako i u bilo kojem drugom gradu, zanimljivo ih je ipak iznijeti jer odražavaju svakodnevne veze koje je oporučitelj tijekom života imao sa svojom rodbinom, prijateljima i poznanicima.

Oporučitelj supruzi najčešće pripisuje sav miraz koji je ona donijela u brak, a koji uključuje novčanu svotu, nakit, te njezinu cjelokupnu odjeću. Nakon muževe smrti supruga obično dobiva pravo doživotnog raspolaganja i upravljanja dobrima, uz uvjet da ostane udovicom, te obvezu da se brine za maloljetnu djecu sve dok sinovi ne dosegnu punoljetnu dob, kada će moći na sebe preuzeti pravo upravljanja očevim dobrima. U slučaju da se ponovo uda, supruzi pripada samo njezin miraz, te u najboljem slučaju i manji novčani iznos i poneki predmet iz oporučiteljeve imovine⁴⁴.

Ukoliko je pak riječ o oprukama koje pišu žene, najčešće je suprug izvršitelj oporuke i ujedno glavni nasljednik njezine cjelokupne imovine. Katkada se, pored toga, izričito navodi vrsta predmeta koje oporučiteljica ostavlja supruhu, pri čemu je najčešće riječ o nekom predmetu iz njihova zajedničkog pokušva⁴⁵.

Kćerima koje nisu udane unaprijed se određuje visina miraza za njihovu udaju ili ulazak u samostan. Ukoliko je kćer već udana ili zaređena u nekom od tamošnjih samostana ostavlja joj se manja novčana svota ili poneki predmet iz imovine oporučitelja. Rjeđe se, napose ukoliko oporučitelj nema izravnih muških nasljednika, kćerima ostavlja i njegova imovina u cjelosti⁴⁶. Sinovima, često uz supružnika glavnim nasljednicima cjelokupne imovine, ostavlja se, pored različitih odjevnih predmeta ili dijelova pokretne imovine, manja ili veća svota novaca, kao i pravo da nakon očeve smrti upravljaju njegovim kapitalom ili da se uključe u različite oblike poslovanja koji su bili započeti još za očeva života⁴⁷.

⁴⁴Helia de Rado da Ragusa: Lasso a mia moier Franceschina dota intiera de ducati 300, una cadenella d'oro e tutti l'anelli e vera d'oro, NT, b. 190, br. 248, 9. 4. 1532; Iohannes Grando de Ragusa: Residuum lasso a Catarina mia moier, NT, b. 66, br. 195, 17. 7. 1496; Nicolaus condam Andrea da Ragusa: Residuum dimitto Catarine uxori mee dilecte et commissarie in vita sua tantum tamen vedovando et si dicta uxor mea se maritasse nichil habeat de bonis meis nisi de dote sua ducatos 100 et 20 sibi dimitto ultra dotem suam et omnia drappamenta lane et camisi, NT, b. 127, br. 718, 20. 8. 1529.

⁴⁵Marieta Ragusea moier Nicolotto pescador: Lasso Niccolò mio marido un letto fornido, tre pari linzuoli, coltra e panni usadi et un quadro con Cristo; due anelli, una vera d'oro e una caldenella, NT, b. 656, br. 477, 26. 11. 1543; Marusa uxor Jacobi de Allegretto de Raghusi: Lasso a mio marido un paio di linzuoli, una coltra e una litiera, NT, b. 337, br. 30, 22. 8. 1439; Margareta uxor Primi de Ragusio: Residuum lasso mio marido, NT, b. 545, br. 18, 5. 4. 1410; Anna de Polizza uxor Mathei de Ragusa: Residuum lasso Matheo marido meo, NT, b. 877, br. 748, br. 18. 12. 1502.

⁴⁶Mathia condam Brancho da Ragusi: lasso a mia fia Chiara una mia vesta de rassa et mia pelizza, camise et altri miei vestimenti vecchi, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Catarina uxor Jacobi de Ragusio: lasso a mia fia Cristina ducati 50 per maridar o monachar, NT, b. 753, br. 8, 22. 5. 1390; Stoia de Ragusi relicta ser Zuanne de Ragusi: Lasso a mia fia Menega una camisa, NT, b. 337, br. 194, 3. 11. 1447; Blasio de Ragusa condam Antonio: Residuum lasso a mia fia Zuanna, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540.

⁴⁷Zuanne de Ragusa: Residuum lasso a Pasqualin mio fio unico, NT, b. 1186, br. 60, 3. 10. 1469; Stana de Ragusi: Residuum lasso Niccolò filio meo condam Pietro Scarabello primo marito meo, NT, b. 360, br. 11, 3. 5. 1465; Franceschina uxor Florii de Ragusa: Dimitto uno fornimento a Vincenzo filio meo, e un vardacuor, una camisa, due pironi d'argento, due rubini e una investitura paonazza, NT, b. 377, br. 97, 18. 10. 1470; Stana de Ragusio fia Nicolai: Lasso mio fio Lucha una caldiera e un sicho de rame, NT, b. 858, br. 128, 21. 6. 1483; Martha Cherrassa uxor ser Blaxi de Ragusio: Lasso mio fio Zuanne ducati 20, NT, b. 215, br. 2, 12. 5. 1446.

Pored uobičajenih legata iz nekretnina oporučitelja, braći se, ukoliko doseljenik nema izravnih potomaka, često povjerava doživotno upravljanje oporučiteljevom imovinom ili im se ona u cijelosti ostavlja⁴⁸.

Sestrama, često već udanim, ostavlja se izvjesna svota novaca ili poneki predmet iz pokretne imovine oporučitelja, dok se znatno rjeđe, u nedostatku bližih muških rođaka, one imenuju i glavnim nasljednikom oporučiteljevih dobara⁴⁹.

Ukoliko su roditelji doseljenika još na životu i također se nalaze u Veneciji, pripada im istaknutije mjesto u dodjeljivanju legata, a nerijetko obnašaju i ulogu izvršitelja oporuke, te su katkad imenovani i glavnim nasljednicima cjelokupne imovine oporučitelja⁵⁰.

U užu obitelji možemo ubrojiti i posvojenu djecu kojoj se, iako nerazmjerno u odnosu na vlastitu djecu, također ostavlja dio dobara⁵¹.

Ostalim, širim članovima rodbine obično se ostavlja tek ponešto iz imovine doseljenika, a tek iznimno i u nedostatku najuže rodbine, oni preuzimaju upravljanje i nasljedstvo nad oporučiteljevom imovinom⁵².

Najveći dio legata upućenih rodbini odnosi se na one članove koji se nalaze u Veneciji. Veliki dio doseljenika nije, međutim, ni u novoj sredini prekidaao sa svojom domovinom, te su pripadnici njegove obitelji, koji nisu napuštali rodni kraj, predstavljali često jedninu sponu s domovinom. Ukoliko doseljenik u domovini posjeduje nekretnine, ovi su članovi obitelji najčešće imenovani njihovim nasljednicima, ponekad uz uvjet da tamo ostanu i upravljaju novostečenim dobrima. U oporukama dubrovačkih doseljenika bilježimo također ostavštine upućene članovima bliže i dalje rodbine koja se nalazi u domovini, pri čemu se obično radi o uobičajenim, manje vrijednijim legatima (pokretna imovina, manje novčane svote), ali i o ostavljanju zemljišnih posjeda u okolici ili kuća u samom gradu. Tako Marin de Bona pok. Šimuna ostavlja sinu Zanu posjed u Trstenici i kuću u gradu u predjelu sv. Nikole, dok je Fiora pok. Marka sva svoja pokretna i nepokretna dobra u Župi namijenila nećakinji Mariji koja je stalno nastanjena u Dubrovniku⁵³. Helena

⁴⁸Stana de Ragusio fia Nicolai: Lasso a mio fratello Lucha un quadro B. V. Maria, NT, b. 858, br. 128, 21. 6. 1483; Helia de Rado de Ragusi: Lasso a Zorzi Maria e Fiora mio fratello e sorella ducata 10 per uno, NT, br. 248, 9. 4. 1532; Prete Martinus condam Allegretto de Ragusa: Lasso a mio fratello Zuanne vesta de zambeloto et mio centurino d'argento et mio zupone, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Radus de Ragusio: Residuum dimitto fratri meo Pasquale, NT, b. 911, br. 602, 12. 7. 1468.

⁴⁹Catarina relicta Blaxi de Ragusio: lasso sorella mia Isabetta un letto, una coltra, una litiera, una cathena e un sechio, NT, b. 958, br. 162, 25. 4. 1498; Catarina uxor Demetrii de Ragusa: Lasso a mia sorella Luchina una traversa, NT, b. 131, br. 113, 20. 4. 1478; Steffanus de Ragusio: Lasso a mia sorella Lucia uxor Blaxi Steffani ducata 15, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Stana de Ragusio fia Nicolai: Residuum lasso Maruse sorori mee (una metà), NT, b. 858, br. 128, 21. 6. 1483.

⁵⁰Maria de Ragusi condam Giacomo da Ragusi: Lasso mia madre una vesta, una investitura de sarza verde, piron arzento e una vestura fornida arzento dorado, NT, b. 826, br. 30, 10. 3. 1474; Nicolao fio Martin de Ragusi: Residuum lasso a Martin mio padre e Maria mia madre, NT, b. 968, br. 408, 6. 9. 1521; Nicolaus de Ragusio filio Petri: Residuum lasso Petri padri meo, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485; Antonia uxor Allegretti de Ragusio: lasso mia madre Cristina ducati 10, NT, b. 360, br. 13, 24. 8. 1457.

⁵¹Catarina de Ragusio: Fio mio adoptivo lasso ducata 200, NT, b. 576, br. 111, 29. 6. 1432.

⁵²Cristina fia condam Helia de Ragusi: Lasso mia cugnada Julia una vesta e una cappa, NT, b. 846, br. 210, 24. 4. 1576; Maria uxor Nicolai Allegretti de Ragusa: Lasso Bernardino, nepte meo, fio Bartholomeo meo germano cudati 10, NT, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501; Ruzmana de Ragusa: Residuum lasso a mia nezza fia Marci de Ragusa, NT, br. 337, k br. 18, 16. 8. 1437; Steffanus condam Allegretti de Ragusa: Residuum dimitto Rado consanguineo meo, NT, b. 377, br. 209, 9. 7. 1482.

⁵³ASV, NT, b. 578, br. 230, 20. 1. 1523; b. 187, br. 229, 24. 6. 1672.

pok. Nikole iz Dubrovnika ostavlja sestri Ani, također stanovnici Dubrovnika, 50 dukata, dok je Radoslavi udatoj na Korčuli, sestri Marije udane za Luku iz Dubrovnika, podaren jedan komad sukna oporučiteljice⁵⁴. Nikolosa pok. Prima ostavlja sinu Vicenzu, stalno nastanjenom u Dubrovniku, jedan zlatni prsten, dok Marija udova Ivana iz Dubrovnika, inače pripadnica trećoretkinja sv. Franje u Veneciji, namjenjuje četiri košulje i jedan stolnjak svojoj kćerci Katarini, udanoj u Šibeniku⁵⁵.

Slijedeći krug veza i poznanstava doseljenika u Veneciji su prijateljske veze nastale na osnovu iste domovinske pripadnosti, sličnosti zanimanja, mjesta stanovanja i svakodnevnog okupljanja i druženja. Poput većine ostalih doseljenika podrijetlom iz istočnojadranske obale i Dubrovčani će se tijekom boravka u Veneciji najčešće družiti i različite poslove sklapati upravo sa svojim bivšim sugrađanima, ali i sa doseljenicima iz ostalih gradova Dalmacije. Prispijevajući u Veneciju istim brodovima i prijevoznicima, družeći se na poslu koji zajednički obavljaju, stanujući u gotovo istim gradskim predjelima (Castello, s. Marco), ovi će doseljenici u svakodnevnom međusobnom kontaktu nalaziti oslonac, sigurnost i pomoć za sve poteškoće i nesnalaženja kojima su, poput svih doseljenika koji se po prvi put zateknu u novoj sredini, bili izloženi. Komunicirajući intenzivno tijekom svakodnevnog života i djelovanja u Veneciji ovi će sunarodnjaci stupati i u bliže međusobne veze, izražene također i kroz česta međusobna kumstva⁵⁶. U analiziranim oporukama Dubrovčana nerijetko nailazimo na spominjanje njihovih poznanika i prijatelja, prvenstveno podrijetlom iz samog Dubrovnika, ali i iz ostalih gradova Dalmacije (Omiš, Split, Hvar, Korčula, Trogir, Kotor, Paštrovići) i Primorja (Senj). Smatrajući svoje prijatelje osobama najvišeg povjerenja, mnogi će dubrovački doseljenici upravo njima povjeravati izvršenje različitih legata⁵⁷, tražiti njihovo prisustvo prilikom sklapanja različitih poslova⁵⁸, te im se obraćati prilikom podjeljivanja svoje ostavštine⁵⁹. Ponekad su, u slučaju da oporučitelj

⁵⁴ASV, NT, b. 72, br. 97, 1. 12. 1611; b. 870, br. 246, 29. 9. 1484.

⁵⁵ASV, NT; b. 325, br. 561, 30. 1. 1583; b. 297, br. 526, 1. 3. 1568.

⁵⁶Helena consorte Polo Raguseo: compare Luca boter, NT, b. 578, br. 347, 10. 10. 1532; Catarina de Cataro uxor Iohannis Grando de Ragusi: Nicolosa uxor Andree Marci de Fontana compatre mea, NT, b. 66, br. 195, 17. 7. 1496; Stana de Ragusi: compatre meo Antonio Ingenario, NT, b. 360, br. 11, 3. 5. 1465; Margareta uxor Iohannes de Ragusio: compare Matheus de Zagabria, NT, b. 735, br. 352, 18. 2. 1483.

⁵⁷Nicolaus de Ragusio: comissari prete Niccolò Claudus de Ragusio, Marinus Natali de Ragusio e Antonio da Ragusio, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485; Zuanne de Ragusi: comissarii miei Niccolò Tento mio compare e Margareta da Ragusa fu Rado da Bosnia, NT, b. 1186, br. 60, 3. 10. 1469; Zuanne de Zorzi de Ragusa: comissario Albertin d'Almissa, NT, b. 1066, br. 81, 1. 8. 1470; Anna relicta Andrea Raguseo: comissario... Catarina relicta Thomaso Buchia Pastrovichio, NT, b. 851, br. 3, 5. 1. 1570; Marusa uxor Jacobi de Allegretto da Ragusa: comissari Zorzi da Cataro e Michael da Cataro, NT, b. 337, br. 30, 22. 8. 1439.

⁵⁸Blancha d'Antivari uxor Steffani de Ragusa: svjedok Luca Dominici da Spalato, NT, b. 656, br. 18, 7. 8. 1463; Nicolossa condam Primo da Ragusa: svjedok Steffano de Niccolò da Cataro, NT, b. 297, br. 526, 1. 3. 1568; Blancha de Ragusi: svjedoci Thomasius de Jadra e Antonio de Segna, NT, b. 131, br. 96, 10. 4. 1480; Helena consorte Polo Raguseo: svjedok prete Niccolò da Curzola, NT, b. 578, br. 347, 10. 10. 1532; Andreas da Ragusa: svjedok prete Sebastian condam Nicolai d'Antivari, NT, b. 377, br. 114, 24. 12. 1496.

⁵⁹Marusa uxor Jacobi Allegretto da Ragusa: Lasso a Anna de Ragusa una pelizza, NT, b. 337, br. 30, 22. 8. 1439; Heuphemia uxor Petri de Ragusa: Lasso Agnese uxor Rado de Lesina una pelizza, una traversa e un paro caligarum, NT, b. 71, br. 56, 28. 7. 1489.

nema nikoga od rodbine, njegovi prijatelji koji se nalaze u Veneciji i jedini nasljednici njegovih cjelokupnih dobara⁶⁰.

Iako su prijateljske veze dubrovačkih doseljenika uglavnom ograničene na onaj sloj doseljenika koji su više ili manje trajno napustili domovinu i svoju buduću egzistenciju vezali uz novu sredinu, mnogi će i pored fizičke odvojenosti legatima održavati vezu sa starijim krajem, te će se u legatima prisjećati i prijatelja koji su ostali na drugoj obali Jadrana. Njima će se, prilikom podjeljivanja oporučiteljeve imovine, najčešće ostavljati manja novčana svota ili poneki predmet iz oporučiteljeve pokretne imovine ili, što bilježimo znatno rjeđe, pravo da upravljaju zemljišnim posjednom ili nekom drugom vrstom nekretnina koju oporučitelj posjeduje u rodnom kraju⁶¹.

U kategoriju stanovnika Venecije, koji su doseljenicima bili izuzetno bliski i sa kojima su tijekom svog života održavali učestale međusobne kontakte, su i njihovi susjedi ili sustanari, čije se podrijetlo često ne navodi, iako je, s obzirom na grupiranost slavenskih doseljenika, pa tako i Dubrovčana, na više ili manje slična mjesta stanovanja, vjerojatno da je i u ovom slučaju riječ o doseljenicima podrijetlom sa istočne obale Jadrana. Njima se, kao i bliskim prijateljima u Veneciji, također ostavlja ponešto iz oporučiteljeve pokretne imovine, najčešće nevelika novčana svota ili poneki odjevni predmet⁶².

Posebnu kategoriju osoba s kojom je dio doseljenika živio tijekom svog prisustva u Veneciji, te koja, unatoč nižem društvenom statusu i neimučnosti, čini sastavni dio privatnog života svake takve obitelji, predstavlja kućna posluga (ancilla, famulo, garzon, baila, massera i sl). Kućna se posluga uglavnom javlja uz srednji i nešto imućniji sloj dubrovačkih doseljenika, te je gotovo uvijek riječ o ženskim članovima posluge (massera), koje su bez obitelji ili su udovice. U svojim se oporukama doseljenici obraćaju članovima posluge sa izrazima poštovanja i zahvalnosti, redovito se brinući da im se nadoknadi plaća koju su stekli radeći u njihovoj obitelji, te ih se pored toga dariva i ponekim predmetom iz oporučiteljeve pokretne imovine⁶³. Ukoliko je služavka živjela u kući gospodara zajedno sa svojom djecom, tada se dio imovine namijenjene služavki izričito pripisuje njezinu djetetu⁶⁴. Iznimno, ukoliko oporučitelj u Veneciji nema nikoga od svoje bliže rodbine ili prijatelja, služinčad se imenuje izvršiteljem, te ujedno i jedinim i glavnim nasljednikom njegove cjelokupne imovine⁶⁵. U uskoj vezi s ostavštinama namjenjenim služavkama su i

⁶⁰Zuanne de Zorzi da Ragusa: Residuum lasso a Albertin d'Almissa mio commissario, NT, b. 1066, br. 81, 1. 8. 1470.

⁶¹Iohanna uxor Iohannes de Ragusio: Dimitto Marini da Ragusio condam Damiani teraticum meum in Ragusio, NT, b. 576, br. 296, 2. 11. 1433.

⁶²Anna relicta Andree Raguseo: Lasso un bochasin a Anzeletta fia de Zuanne Maria bottener sta in casa mia, NT, b. 1 951, br. 3, 5. 1. 1570; Blancha de Ragusi: Lasso a Marina sta qui un vardecuor, NT, br. 131, br. 96, 10. 4. 1480; Helena consorte Polo Raguseo: lasso a Isabetta che sta quia per mezo ducato uno; lasso a Helena Calligo ducati doi, NT, b. 578, br. 347, 10. 10. 1532; Mathia condam Brancho da Ragusa: Lasso a Catarina vedova sta sul ponte s. Zaccaria un mio camisotto bianco, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Anna di Zoti di Ragusa: Lasso Margareta capellara mio letto fornido e linzuoli, NT, b. 910, br. 19, 18. 1. 1459.

⁶³Marina fia condam Stefano da Ragusa: Lasso ducati 20 a mia messera Saba... lasso ducati 15 a mia camera Bona vedova... lasso ducati 5 a Francescho mio garzono, NT, b. 1137, br. 58, 21. 8. 1576; Stana de Ragusa: Lasso Maria baila ducati duo e um mastello, NT, b. 360, br. 11, 3. 5. 1465.

⁶⁴Margareta relicta Nicolai de Ragusa: Item dimitto Isabette filie Agnesine mee cameriere mea pellada panni scarlati, NT, b. 734, br. 168, 6. 7. 1422.

⁶⁵Bartolomeus Raguseo imenuje izvršiteljem svoje oporuke služavku Margaretu Leonis. Ostavlja joj plaću za sedam godina službe (2,5 dukata po svakoj godini službe), te cjelokupna svoja dobra koja posjeduje u Veneciji, NT, b. 42, br. 19, 2. 6. 1521.

legati koji se podjeljuju ženama čije zanimanje može, ali ne mora biti vezano uz služinske poslove, a koje se redovito navode kao osobe koje su oporučitelja njegovale i za njega se brinule tijekom njegove bolesti i posljednjih dana života⁶⁶.

Tijekom svoga prisustva i boravka u Veneciji dubrovački doseljenici stupaju i u različita druga poznanstva, koja se ne mogu svesti na dosad nabrojene rodbinske ili prijateljske veze. Riječ je napose o različitim oblicima slučajno uvjetovanog i privremenog poslovnog partnerstva, koje se zasniva na kraći rok i u kojem potreba za kontaktom i komunikacijom između obje strane nije intenzivna ni nužna. Često takvi kontakti nastaju i prilikom sklapanja različitih ugovora, potpisivanja dokumenata, davanja iskaza ili svjedočenja, pri kojima se doseljeniku obraća netko od predstavnika gradske uprave, odnosno službenih osoba kojima je povjerena određena vrsta administrativnog posla (notari, procjenitelji imovine i slično). Ovdje možemo ubrojiti i svjedoke prilikom potpisivanja različitih dokumenata te, ukoliko ne pripadaju obiteljskom krugu ili bliskim prijateljima, i izvršioce oporuka ili drugih spisa važnih za doseljenika. Ovi su svjedoci i izvršitelji najčešće odabrani slučajno, te njihove veze sa doseljenikom nisu značajne ni nakon obavljanja službenih poslova za koji su imenovani. Kao naknada za trud obično im se, prema tadašnjim običajima, ostavlja manja novčana naknada⁶⁷.

Ukoliko je doseljenika tijekom bolesti posjećivao tamošnji liječnik (medico, fisico, chyururgo, barbiere), te je za njegov trud i lijekove potrošena izvjesna svota novaca koja liječniku nije isplaćena, izričito se imenuje liječnik koji je njegovao bolesnika, te se od izvršitelja ovog legata zahtijeva da se sav trud liječnika nadoknadi⁶⁸.

Od ostalih osoba s kojima je oporučitelj održavao tijekom boravka u Veneciji izvjesne veze su i gospodari kuće ili stana u kojoj je doseljenik živio. Kada je riječ samo o uobičajenom podstanarskom odnosu između vlasnika kuće ili stana i samog stanara, vlasnik se u sklopu podjeljivanja doseljenikove ostavštine spominje tek iznimno, pri čemu mu se ostavlja simboličan novčani iznos ili predmet iz oporučiteljeve imovine⁶⁹. Poseban je, međutim, odnos između naših doseljenika koji su kao kućna posluga prisutni u svakodnevnom životu neke od mletačkih plemićkih ili građanskih obitelji. Provodeći u toj obitelji veći dio svog života u Veneciji, ovi će se doseljenici, čiju strukturu uglavnom čine žene, najvećim dijelom obraćati upravo gospodarima kuće, imenujući njih ili nekoga iz kruga njihove obitelji izvršiocima svojih posljednjih želja, te najčešće i glavnim nasljednicima njihove oskudne imovine⁷⁰.

⁶⁶Stana de Ragusi: Lasso Anna que me servit ducato uno, NT, b. 360, br. 11, 3. 5. 1465; Catarina de Ragusio: Lasso Allegrette uxori Iohannis que me servit unum fazolum et una camisa, NT, b. 1155, br. 47, 24. 4. 1428.

⁶⁷Jacomo Raguseo: Lasso prete Niccolò, notaio ducati cinque, NT, b. 369, br. 52, 7. 5. 1389; Blasio de Ragusa condam Antonio: Lasso notaio ducati doi, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540; Stephanus condam Allegretti de Ragusio: Comissario meo Floriano ducatos tres, NT, b. 877, br. 917, 12. 8. 1494.

⁶⁸Pietro da Simon da Ragusa zahtijeva da se troškovi liječenja podmire tako da se dio njegove robe proda (vrijednost oko 143 lire) i time nadoknadi trud liječnika i afikt vlasniku kuće, NT, b. 372, br. 135, 13. 10. 1573.

⁶⁹Blasio de Ragusa condam Antonio: Lasso alla padrona di casa ducati sei, ND, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540; Troian condam Hierolimo da Ragusa: Lasso a Marina fia Anzolo Bisardi tesor mio padrone di casa ducati dieci, NT, b. 210, br. 535, 1. 9. 1558.

⁷⁰Rada de Ragusio massera ad salario in domo Dominici Faledo: comissario patronè meo Dominico Faledo, NT, b. 133, br. 533, 29. 4. 1494; Catarina relicta Michael de Ragusio in domo Hierolimo Venier: comissario meo Hierolimo Venier, NT, b. 8876, br. 692, 10. 11. 1490; Blancha d'Antivari: comissarii miei nobilis vir Iohannes Veniero condam Angeli dominum meum et Michael Priuli, NT, b. 656, br. 18, 7. 8. 1463; Franceschina fia Niccolò da Ragusa habitatrix in casa Mathio Malipero: Residuum lasso a Mathio Malipero condam Fracescho, Elena sua consorte e Domenico suo fiolo, NT, b. 63, br. 62, 25. 3. 1541.

DUHOVNI ŽIVOT DOSELJENIKA

Crkvene župe i njihove crkve, samostani, hospitali i bratovštine mjesta su u kojima se odvija važan i nezaobilazan dio životnog svakodnevlja svakog stanovnika Venecije. Mjesto stanovanja, obavljanja svakidašnje djelatnosti, okupljanja i druženja neizbježno je vezano uz tamošnje crkvene i samostanske ustanove različitog karaktera. Čin krštenja, vjenčanja i pokopa, kao ključni momenti u životu svakog pojedinca, vjerske svetkovine, kao i prisustvovanje svakodnevnom bogoslužju, određivali su duhovni obzor i religioznost stanovnika Venecije. Duhovni život doseljenika najrazličitijeg podrijetla, pa tako i Dubrovčana, nije se pritom bitno razlikovao od života ostalih sugrađana te je, kao što će se vidjeti, predstavljao važan i nezaobilazan segment njihova svakodnevlja. Podatke o ovom aspektu prisustva i života doseljenika nalazimo u onom dijelu oporuka u kojem se određuju različite pojedinosti u vezi troškova i načina pogreba, te u poglavlju o legatima namjenjenim crkvenim ustanovama u Veneciji i domovini. Prvi konkretni podatak koji se odnosi na crkvene običaje vezane uz sahranu jest navođenje odjeće (habita) u kojem se oporučitelj želi pokopati, pri čemu je redovito riječ o odjeći vezanoj uz neki od crkvenih redova, najčešće trećoredaca sv. Franje⁷¹. Najvažniji dio tog dijela oporuke je određivanje vrsta i broja misa koje se moraju održati za spas duše pokojnika. Mise (sv. Grgura i sv. Marije) se služe na sam dan pokopa, te u određene dane tijekom idućih mjeseci ili godina, a svećeniku i crkvi u kojoj se one održavaju redovito se ostavlja izvjesna novčana svota kao prilog (elemosina) te katkada cjelokupna oporučiteljeva imovina preostala nakon podjeljivanja drugih legata⁷². Mise se obično služe u župi u kojoj je pokojnik živio, te stoga i u ovom slučaju prevladavaju župne crkve u predjelu Castello⁷³. Od ostalih predjela Venecije po učestalosti spominjanja mjesta u kojem oporučitelj želi da se za njegovu dušu održe mise izdvaja se još samo predjel s. Marco i nekoliko njegovih crkava⁷⁴.

Pogrebne svečanosti prate i točno određeni i stoljetnom tradicijom crkvene liturgije ustanovljeni običaji. U oporukama ponekog Dubrovčanina bilježimo katkada želju da u pogrebnoj povorci budu nošene baklje i svijećnjaci različite veličine i težine⁷⁵. Na posljed-

⁷¹Maria uxor Nicolai Allegretti de Ragusio: speliri apud fratres minores in habito dicti ordinis, NT, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501; Regina relicta Nicolai Dominici de Ragusio: spelire... in habito pizocara terzio ordine s. Francesco, NT, b. 735, br. 454, 14. 11. 1485.

⁷²Rada condam Stassi de Ragusio: messe per plebano s. Stephani ad altari s. Marie, NT, b. 672, br. 102, 14. 4. 1480; Andreas de Canali de Ragusio: Item dimitto pro missis s. Marie et s. Gregorii per Francesco Belleto ducatos duos, NT, b. 377, br. 114, 24. 12. 1496; Nicolaus de Ragusio: Residuum dispensari volo in missis s. Marie celebrandis pro anima mea, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485; Stana de Ragusio: Residuum dimitto prete Iohannes de s. Bartolomeo commissario meo pro missis, NT, b. 672, br. 105, 7. 6. 1486.

⁷³Lena de Ragusio relicta condam Lupus de Ragusio: Dimitto prete s. Leone un paro lintaminum et unum lectum pro misse, NT, b. 360, br. 57, lipanj 1457; Cristina condam Helie di Ragusi: Misse grande a s. Catarina e in s. Basegio et sia dati per elemosina ducatos duos, NT, b. 846, br. 201, 24. 4. 1576; Iohannes de Ragusio: Misse a s. Pietro di Castello, NT, b. 576, br. 289, 29. 7. 1438. Brojnošću crkava u kojima se mise imaju održati napose se ističe oporuka Jerolime, supruge Mateja iz Dubrovnika, koja kao mjesta u kojima će se za spas njezine duše održati mise spominje crkve s. Fantin, s. Roko, s. Daniel, s. Trinità, s. Cruce, s. Niccolò dei Mendicoli, s. Francesco Vinea i s. Leo, NT, b. 929, br. 297, 5. 4. 1526.

⁷⁴Luna vocata Clara relicta Georgii de Ragusa: celebrari per prete s. Samuelis misse s. Gregorio e s. Maria per ducatos tres, NT, b. 671, br. 15, 9. 11. 1456; Catarina de Ragusio: dimitto prete Andrea de s. Moisè per missas ducatos tres, NT, b. 910, br. 94, 12. 10. 1473.

⁷⁵Janini Raguseo: sepelire... con sei dopieri e candelieri, NT, b. 408, br. 157, 13. 5. 1521; Nicolaus de Ragusa: reliquid ecclesie fratrorum minorum candelis quatuor ponderis librarum duarum, NT, b. 735, br. 415, 13. 6. 1485; Thomasina de Ragusa: Dimitto un dopier de libras tres ad s. Laurentio pro misse B. V. pro anima Leonis olim frater meum, NT, b. 1018, br. 477, 2. 9. 1486.

nje počivalište pokojnika ispraćaju i članovi bratovština kojima je za života pripadao, predstavnici crkvenog kaptola župe u kojoj je stanovao, te siromašni štitičnici hospitala (ponajviše siročad), koji se u tom slučaju daruju milostinjom⁷⁶. U pogrebu neizostavno sudjeluju i svećenik tamošnje crkve, jedan klerik koji mu pomaže prilikom obavljanja obreda (zago)⁷⁷ te, napose kada je riječ o pogrebu žena, pripadnice trećeg reda sv. Franje — picokare, kojima je, osobito u udovištvu, pripadao i nemali broj doseljenica slavenskog podrijetla. Njima se, slično kao pripadnicima ostalih crkvenih ustanova Venecije, također ostavlja manja novčana naknada⁷⁸. U uskoj vezi s prethodno navedenim odredbama koje se tiču pogreba i legata za spas duše oporučitelja je i običaj slanja jedne ili više osoba na neko od hodočasničkih mjesta u Veneciji ili izvan nje, a u kojima se na dan sveca zaštitnika kojem je crkva bila posvećena ili tijekom Korizme podjeljivao opći oprost svim prisutnim hodočasnici. U Venecije su to redovito četiri tradicionalna sveta mjesta (s. Croce, s. Trinità, s. Pietro di Castello, s. Laurentio), te su ona, poradi dostupnosti svakom stanovniku, najčešće zastupljena u željama oporučitelja⁷⁹. Pored navedenih crkava, dubrovački su doseljenici oprost tražili i u crkvama s. Biagio i s. Zuanne dei Furlani — sjedištu slavenskih doseljenika⁸⁰. Znatno rjeđe susrećemo želju oporučitelja da se netko od njegovih bliskih uputi na hodočašće u Asiz, Loreto ili Rim, gdje je uobičajeno služenje mise i milostinje (elomosina) za spas duše oporučitelja⁸¹.

Naizbježno prisutne u različitim oblicima svakodnevlja, crkvene ustanove vanjski su okvir duhovnog obzora, vjerskog odgoja i religioznosti svakog stanovnika. Obračanje crkvama, samostanima, hospitalima i bratovštinama kroz dodjeljivanje različitih legata stoga je uobičajeni čin kojim se čovjek prošlih stoljeća iskupljivao pred Bogom, te su stoga dijelovi oporuka u kojima im oporučitelj ostavlja dio svoje imovine značajan izvor kako za poznavanje duhovnog života, tako i materijalnih mogućnosti i veza s domovinom svakog pojedinog doseljenika.

Crkve i samostani najčešće su prva skupina vjerskih ustanova kojima oporučitelj namjenjuje dio svojih dobara. Uglavnom se obdaruju one crkve i samostani koji se nalaze u predjelu njegova mjesta stanovanja, te će stoga i u ovom slučaju najzastupljenije biti

⁷⁶Troian condam Hieronimi de Ragusa: accompagnado da frati della mia scola di battudi di s. Marco cui lasso dopieri otto et ducatos tres... accompagnando da otto gesuati e capitolo della mia contrada, NT, b. 210, br. 525, 1. 9. 1556.

⁷⁷Catarina Ragusea: Voio esser sepulta... con un prete et un zago, NT, b. 507, br. 18, 22. 7. 1607.

⁷⁸Margareta uxor Andree de Ragusio: Lasso pizzacare s. Marie ducatos tres, NT, b. 672, bez broja, 24. 6. 1465; Margareta relicta Michaelis de Ragusio: Lasso pizzocare s. Francesco ducatos tres, NT, b. 826, br. 7, 3. 11. 1463.

⁷⁹Margareta relicta Niccolò da Ragusa: Item dimitto Isabete fie Agnesine mee cameriere mea pellada panni scarlati per eundo a s. Pietro Castello, NT, b. 734, br. 168, 6. 7. 1422; Helena consorte Polo Raguseo: Voio che'l se manda a Castello, s. Laurentio e s. Croce, NT, b. 578, b. 347, 10. 10. 1532.

⁸⁰Cristina condam Helia da Ragusi: mandar a s. Biasio 5 zorni, NT, b. 846, br. 201, 24. 4. 1576; Julia uxor Nicolai da Ragusa: Mandar a s. Laurentio e s. Zuane di Furlani, NT, b. 441, br. 490, 18. 3. 1563.

⁸¹Margareta uxor Iohannis de Ragusio: dimitto ducatos decem per fratre Pellegrino da Jadra ordinis minorum ut vadat Romam et Asisum, NT, b. 735, br. 352, 18. 2. 1483; Stephanus condam Allegretti de Ragusio: Dimitto una persona qui vadat ad Asisum et Romam ducati 5; item una persona que scrivi nome meo in ecclesia s. Maria de Loreto pro annis duos ducatos 20, NT, b. 877, br. 917, 12. 8. 1494; Iohannes de Ragusa: mitatur ad Loreto una bona persona per celebrantur una messa ad altarem B.V. Marie, NT, b. 585, br. 89, 22. 2. 1483.

crkve predjela Castello⁸² i s. Marco⁸³, dok su crkve četiri preostala predjela Venecije zastupljene znatno rjeđe⁸⁴. Pored crkava i samostana u Veneciji, Dubrovčani obdaruju i vjerske ustanove na susjednim otocima Muranu i Giudecci⁸⁵, te u mjestu Margera, nedaleko od Venecije⁸⁶. Legati upućeni navedenim crkvenim ustanovama uglavnom se sastoje od nevelike novčane svote namijenjene često »pro fabrica dicte ecclesie« ili, što bilježimo znatno rjeđe, za izradu predmeta potrebnih za bogoslužje (kaleži, plitice i slično)⁸⁷.

Hospitali — utočišta ostarjelih, siromašnih, fizički nemoćnih i osamljenih — institucija je koja se osniva i djeluje pod patronatom najviše mletačke vlasti (iuspatronato dogale), crkvenih i samostanskih ustanova, bratovština, te mletačkih plemićkih obitelji. Podjela legata hospitalima stoga je također uobičajena u izražavanju posljednje želje većine oporučitelja, te se u oporukama izražava posebnom formulom izrečenom kroz notarev upit (interogatus de ospedali et altri luochi pii respondit...). Slično većini oporučitelja-stanovnika Venecije, Dubrovčani u svojim posljednjim željama darivaju uglavnom iste hospitale, za koje je i uobičajeno podjeljivanje manjih novčanih iznosa. Riječ je o hospitalima smještenima u predjelu Castello (s. Maria della Pietà, Ss. Giovanni e Paulo, s. Lazaro dei Mendicoli, s. Antonin o ospedale dei Marinai) i Dorsoduro (s. Niccolò dei Mendicoli i Incurabili)⁸⁸.

U uskoj vezi s podjeljivanjem legata crkvama i samostanima je i obdarivanje bratovština (scuola) — vjerskih ili profesionalnih udruženja koja su za svoja sjedišta obično

⁸²Stephanus condam Allegreti de Ragusio: Item dimitto ecclesie s. Provoli pro funerali ducatos 15, NT, b. 877, br. 917, 12. 8. 1494; Marina condam Steffani de Ragusa: Lasso ducati 20 alle monache del Spirito Santo, NT, b. 1137, br. 57, 21. 8. 1576; Blasio de Ragusa: Lasso ecclesia s. Zaccaria ducatos duos, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540; Steffanus condam Allegretti de Ragusio: Lasso s. Francesco della Vigna ducato uno, NT, b. 377, br. 209, 9. 7. 1438; Iohannes de Ragusio: Dimitto ducato uno a s. Maria Miracolis, NT, b. 575, br. 89, 22. 2. 1483.18. 10. 1470.

⁸³Steffanus de Ragusio: Lasso chiesa s. Fantin ducati 5, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Anna uxor Mathei de Ragusa: Lasso chiesa s. Maria de Zobenigo ducato uno, NT, b. 877, br. 748, 18. 12. 1502; Franceschina uxor Florii da Ragusa: Lasso chiesa s. Zulian un mantello e un faziol, NT, b. 377, br. 97, 18. 10. 1470.

⁸⁴Blancha d'Antivari uxor Steffani da Ragusa: Lasso s. Margareta per sepultura ducatos duos; lasso monasterio fratrorum carmelitanorum ducati 5, NT, b. 656, br. 18, 7. 8. 1463. Blasio de Ragusa: Lasso chiesa s. Rocho ducati 5, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540; Margareta uxor Iohannis de Ragusio: Lasso s. Maria Grazia ducatos duos; lasso chiesa s. Polo ducatos duos, NT, b. 735, br. 352, 18. 2. 1483.

⁸⁵Rada de Ragusio: Lasso monasterio s. Clara a Muriano ducati 5, NT, b. 133, br. 533, 29. 4. 1494; Nicolosa condam Primo da Ragusa: Lasso Zittele sei marcelli, NT, b. 297, br. 526, 1. 3. 1568; Anna relicta Andrea Raguseo: Lasso ducati 10 per fratri capuzzini alla Zudecca, NT, b. 851, br. 3, 5. 1. 1570.

⁸⁶Zuane de Zorzi da Ragusa: Lasso s. Julian de Margera mezzo ducato, NT, b. 1066, br. 81, 1. 8. 1470.

⁸⁷Andreas da Canali da Ragusa: Item dimitto fabricae s. Marie Formose ducatum unum, NT, b. 377, br. 114, 24. 12. 1496; Stephanus condam Allegretti de Ragusio: Item fabricae s. Zaccarie ducati 5, NT, b. 877, br. 917, 12. 8. 1494; Prete Marinus condam Allegretti da Ragusio: ducatos duos pro uno paramento in chiesa s. Trinità ubi faciant un altare, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Stana de Ragusi: ducatos octo pro uno calice pro ecclesia s. Iohannis Nuovo, NT, b. 360, br. 11, 3. 5. 1465.

⁸⁸Marina condam Steffano da Ragusi: Lasso ducati 20 a incurabili; lasso ducati 20 alle putte ospedale s. Zuanne Polo, NT, b. 1137, br. 58, 21. 8. 1576; Luna vocata Clara relicta Georgii da Ragusio: Dimitto loci pietatis mezzo ducato, NT, b. 671, br. 15, 9. 11. 1456; Steffanus de Ragusio: Lasso ospedale s. Antonio ducatum unum, NT, b. 66, br. 369, 6. 2. 1492; Andreas da Canali da Ragusa: Lasso pauperibus s. Lazari ducato uno, NT, b. 377, br. 114, 24. 12. 1496.

odabirala oltar posvećen svome svecu zaštitniku u crkvi predjela gdje su se nalazile. Prilikom dodjeljivanja legata bratovštinama oporučitelj obično ističe da je član navedene bratovštine i izražava želju da u pogrebnoj povorci sudjeluju njezini bratimi. Bratovštini se obično ostavlja manja novčana svota, često namijenjena siromašnim bratimima, ili za udaju djevojaka iz neimućnih obitelji. Doseljednici podrijetlom iz Dubrovnika u svojim će oporukama dio legata namijeniti mletačkim bratovštinama, napose onima koje se svoje središte imale u predjelu odnosno župi njihova stanovanja, te stoga i u ovom slučaju najčešće bilježimo bratovštine vezane uz župne crkve predjela Castello i s. Marco⁸⁹. Pored navedenih bratovština, doseljednici dubrovačkog podrijetla u svojim se oporukama obraćaju i bratovštini slavenskih iseljenika — Scuoli dei Schiavoni koja, iako namijenjena doseljednicima s područja mletačkog dominija na istočnom Jadranu, nije ostala zatvorena za useljenike iz Dubrovnika, te je stoga u spisima arhiva »Scuola Dalmata« moguće pronaći više Dubrovčana koji su tijekom povijesti ove bratovštine obnašali istaknute dužnosti⁹⁰. Poput ostalih doseljednika s istočnog Jadrana i Dubrovčani u svojim oporukama obdaruju bratovštinu manjim novčanim iznosom⁹¹.

U uskoj vezi s podjeljivanjem legata bratovštinama je i obraćanje posebno ugroženoj skupini stanovništva — siromasima, siročadi i neimućnim djevojkama. U legatima dubrovačkih doseljednika bilježimo stoga primjere podjeljivanja novčanih svota ili ponekog odjevnog predmeta nekoj od djevojaka »dobra vladanja i porijekla« iz siromašnih obitelji, koje nisu bile u mogućnosti svojoj kćeri osigurati miraz za udaju ili novčanu protuvrijednost prilikom njezina ulaska u samostan⁹². U oporukama je često obdarivanje i siromašnih štćenika nekog od tamošnjih hospitala (najčešće siročad), kojima se također ostavlja skroman novčani iznos ili, znatno rjeđe, poneki predmet iz oporučiteljeve pokretne imovine⁹³. Pored navedenog vrijedi spomenuti da su rijetke oporuke u kojima se dio legata ne upućuje siromašnim članovima oporučiteljeve župe (pro pauperes Christi della mia contrada«), kojima se, ukoliko ne postoje nasljednici iz reda rodbine ili prijatelja, katkad ostavlja onaj dio imovine oporučitelja koji preostane nakon podjele svih legata⁹⁴.

Premda se najveći dio legata upućenih u nabožne svrhe odnosi na nabrojene crkvene ustanove, dio njih upućen je i konkretnim osobama koje obnašaju neka od duhovnih zva-

⁸⁹Rada de Ragusio: Lasso scola s. Trinità ducato uno, NT, b. 133, br. 533, 29. 4. 1494; Prete Marinus condam Allegretto de Ragusio: Lasso s. Maria a s. Fantin mezo ducato, NT, 271, br. 533, 26. 4. 1496; Thomasina de Ragusio: Lasso scola s. Leonardo a s. Salvador ducatos duos; Lasso scola s. Maria in s. Salvador ducato uno, NT, b. 1018, br. 477, 2. 9. 1486.

⁹⁰Godine 1481. spominje se Nicolaus a Thure Ragusinus, treći po redu veliki gvardijan (guardian grande) bratovštine. U dokumentima »Capitolare della veneranda scuola di. Ss. Giorgio e Trifone dalla nazione Dalmata« bilježimo 1636. godine Marka Zorzi pok. Nikole iz Dubrovnika, člana upravnog tijela bratovštine pod nazivom XII Nuovi, a 1661. Marka Luke iz Dubrovnika, člana sudskog odbora »II sopra lite«. Godine 1747. godine spominje se Zuanne Ragusin, član odbora »XII Vecchi«.

⁹¹Steffanus da Ragusio: Lasso Scuola degli Schiavoni mezzo ducato, NT, b. 671, br. 21, 7. 10. 1457.

⁹²Thomaso condam Rado de Ragusa: Lasso per maridare 5 povere donzelle 10 ducati per una, NT, b. 297, br. 599, 13. 4. 1557; Iohannes de Ragusio: Residuum dimitto: 1/2 per duas pauperes donzellas bona conditione per maridare, NT, b. 585, br. 89, 22. 2. 1483; Iohannes Grandio de Ragusio: Lasso uni donzelle paupere unum lectum fulcitum cum suis lintaminibus, NT, b. 66, br. 195, 17. 7. 1496.

⁹³Lucija, supruga Ivana Krstićelja iz Dubrovnika, određuje da se od njenih dobara osiguraju sredstva za prehranu, odijevanje i odgoj jedne siromašne djevojčice, NT, b. 126, br. 514, 13. 7. 1533; Marieta Ragusea: Lasso un letto a una povera orfana, NT, b. 656, br. 477, 26. 11. 1543.

⁹⁴Zuanne de Ragusi: Il resto sia dispendado per anima del Dio, NT, b. 1186, br. 60, 3. 10. 1469; Maria de Ragusa: Il resto pro pauperes Xristi, NT, b. 576, br. 401, 24. 9. 1435.

nja u navedenim ustanovama. Posebno često je riječ o svećenicima župe u kojoj je doseljenik obitavao i koju najčešće izabire kao mjesto pokopa, te će stoga legatima dubrovačkih doseljenika i u ovom slučaju najčešće biti obdarivani svećenici crkava u predjelu Castello⁹⁵. Mnogi svećenici obdarivani legatima također su podrijetlom iz različitih gradova istočnog Jadrana, te se i njima upućuje manji dio legata oporučiteljeve ostavštine⁹⁶.

Tijekom prisutstva u Veneciji duhovni život doseljenika bio je uglavnom upućen na crkvene ustanove ovoga grada. Poneki doseljenik nije, međutim, ni u drugoj sredini zaboravljao na crkvene ustanove kraja iz kojega dolazi, te je stoga moguće zabilježiti primjer u kojem doseljenik daruje crkve i samostane koje se nalaze u kraju iz kojega potječe⁹⁷.

EKONOMSKE MOGUĆNOSTI DOSELJENIKA: RASPOLAGANJE NEKRETNINAMA, NOVČANI PRIHODI, OBLICI I DOMETI POSLOVANJA

Djelatnosti u koje su slavenski doseljenici bili uključeni tijekom boravka u Veneciji različite su kako po društvenom ugledu i vrijednosti, tako i po ekonomskoj isplativosti. Većina doseljenika sa istočnog Jadrana bila je uključena u zanimanja tradicionalna za njihovu domovinu (pomorstvo, brodarstvo, različiti građevinsko-drvodjeljski poslovi), a koja obično nisu pružala mogućnost za stvaranje znatnijeg imutka. Nastuprot većini doseljenika iz dalmatinskih gradova, mnogi će Dubrovčani u Veneciji razviti razgranatu i unosnu trgovačku djelatnost, koja će ih, kako visinom uloženog kapitala, tako i dobiti koje ostvaruju, uvelike izdvajati od prosječnosti poslovanja većine ostalih naših doseljenika.

Iako su Dubrovčani tijekom svih stoljeća nastojali razviti intenzivnu trgovačku i pomorsku aktivnost u kojoj bi Venecija bila jedan od značajnijih gradova njihova poslovanja, mletačka uprava nastojala je, napose u XIII stoljeću, kada se Dubrovnik nalazio pod njezinom upravom, omesti slobodno kretanje i trgovanje Dubrovčana na cjelokupnom području Mletačke Republike. Na osnovu više ugovora i zakonskih odredbi iz tog razdoblja, kojima se regulira odnos Dubrovnika spram Mletačke Republike (1226, 1232, 1236, 1252), dubrovačkim trgovačkim brodovima bilo je ograničeno kretanje i ulazak u samu Veneciju, pri čemu je osnovna namjera Venecije bila suziti domete dubrovačke trgovine isključivo na kopneno zaleđe⁹⁸. Unatoč svim zakonskim mjerama i sankcijama, koje su se

⁹⁵Lena da Ragusio: Lasso prete Simon da Zara de s. Lionis unum par lintaminum et unum lectum pro missis, NT, b. 360, br. 57, lipanj 1457; Catarina uxor Demetrii da Ragusa: prete Zuanne de Zorzi suo confessore et compare ducatus tres per missis in s. Leonis, NT, b. 131, br. 113, 20. 4. 1478; Anna uxor Mathei da Ragusa: Lasso prete Iohannes de s. Marina mezzo ducato, NT, b. 877, br. 748, 18. 12. 1502.

⁹⁶Mathia condam Branco de Ragusi: Mia vesta nigra sia data a fra Dionisio Schiavon mio confessor del ordeno s. Zuane Polo; Item lasso a prete Paulo Schiavon da Zara, official a s. Justina una camisa de homo, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Michael condam Zorzi da Ragusa: Lasso prete Damian da Pago ducatus duos, NT, b. 337, br. 133, 7. 5. 1449.

⁹⁷Steffanus de Ragusio: Lasso chiesa s. Niccolò de Stagno ducatum unum; lasso s. Sebastiano de Stagno ducatum unum; lasso s. Maria de Stagno ducatum unum, NT, b. 671, br. 21, 7. 10. 1457.

⁹⁸Na osnovu ugovora iz 1232. godine Dubrovčani su za svaku robu uvezenu iz Bizanta plaćali 5% poreza, za prekomorsku robu i robu iz Egipta, Tunisa i Berberskih zemalja 20%, za robu iz Kraljevstva Sicilije 2,5%. Nasuprot tome, za robu iz Hrvatske, Bosne, Dalmacije i svog kopnenog zaleđa nisu plaćali ništa. U Veneciju smiju doploviti samo četiri broda nosivosti 70 milijara. Smiju trgovati samo do Korinskog zaljeva, a za ostala područja moraju imati dopuštenje Venecije. U Veneciji im nije dopušteno trgovati sa strancima; J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII stoljeću, Pomorski zbornik sv. VIII, Zadar 1970, str. 573—574.

imale primjenjivati za prekršitelje ugovorima utvrđenih obveza, intenzitet trgovanja Dubrovnikom s Venecijom bio je značajan, te se tijekom svih stoljeća ovdje mogu zabilježiti mnogobrojni primjeri različitih oblika trgovačkog poslovanja i poduzetništva. Trgovina i brodarstvo, kao osnovni oblik ekonomskog djelovanja i prisutnosti Dubrovčana na cjelokupnom evropskom prostoru, stoga su po svojem intenzitetu i raznolikosti zasigurno najizrazitiji oblik prisustva Dubrovčana u Veneciji, u čemu se oni, kako je već naglašeno, znatno razlikuju od doseljenika iz ostalih dijelova istočnog Jadrana. Već je spomenuto da je upravo ova tema najzastupljenija u istraživanjima domaćih i talijanskih historičara, te da su aspekti sagledavanja ovog problema višestruki i nadasve bogati građom. Ovdje će se izdvojiti samo neke naznake na osnovu kojih je prisustvo Dubrovčana u Veneciji moguće sagledati i kroz ekonomski aspekt njihova djelovanja. Podaci o trgovačko-pomorskoj djelatnosti Dubrovčana u Veneciji zatječu se u različitim vrstama izvorne građe. Tako u seriji arhivske građe »Noli e Sicuritą« nalazimo mnogobrojne podatke o iznajmljivanju i osiguranju brodova upućenih u Veneciju, imena njihovih vlasnika, suvlasnika, kapetana i ostalih osoba uključenih u pojedine trgovačke operacije zbog kojih se navedeni brod upotrebljava. Saznajemo nadalje vrstu i imena brodova koji su najčešće saobraćali s Venecijom, kao i vrstu i količinu trgovačke robe koju su prevozili. Vlastite brodove najčešće su posjedovali najimućniji dubrovački trgovci, u ranijim razdobljima prvenstveno iz redova dubrovačkog plemstva. Kapetani koji su upravljali brodom, te sudjelovali u raspodjeli dobiti nakon izvršene trgovačke operacije, najčešće su iz pučanskih obitelji podrijetlom iz Dubrovnika, ali i iz njegove okolice (Gruž, Rijeka Dubrovačka, Ston, Polješac, Orebić), te iz pomorskih naselja u Boki Kotorskoj (Perast, Prčanj). Krećući na put u Veneciju, mnogi trgovci su uoči odlaska potpisivali osiguranje na vlastiti život, pri čemu je postotak osiguranja u odnosu na količinu uložene robe i dobiti koja se imala ostvariti oscilirao od slučaja do slučaja te se, ovisno o tome, kretao od 1,5—18%⁹⁹.

Pored spomenutih podataka o pomorsko-brodarskom aspektu prisustva i djelovanja Dubrovčana u Veneciji, vrijedi istaknuti da su najbrojniji i za naše istraživanje najdragocjeniji oni podaci koji se odnose na konkretne osobe, dubrovačke trgovce, i oblik njihova djelovanja u Veneciji. Iz različitih ugovora, koje su dubrovački trgovci sklapali još u Dubrovniku neposredno uoči puta, kao i u samoj Veneciji, saznavamo njihova imena, društvenu strukturu, ekonomske mogućnosti i visinu raspoloživog kapitala i moguće dobiti, kao i vrstu proizvoda i robe s kojom su istupali na mletačkom tržištu. Saznajemo tako da su tijekom višestoljetne povijesti dubrovačko-mletačkih odnosa istaknutu ulogu u trgovačkom povezivanju ovih gradova (a preko Dubrovnika i čitavog zaleđa Balkanskog poluotoka) odigrali mnogobrojni i u svim periodima prisutni trgovci i poduzetnici, kako iz redova dubrovačkog patricijata, tako i iz obitelji građanskog podrijetla. Tijekom cjelokupnog spomenutog razdoblja u optjecaju su kao najtraženija roba, bili proizvodi balkanskog zaleđa (vosak, med, drvna građa, plemeniti metali, grubo sukno — raša, koža, meso, vino, ribe i drugo), pri čemu se u zamjenu za to iz Venecije, također za potrebe istog zaleđa, ali i za druge dalmatinske gradove pa i sam grad Dubrovnik, uvozilo žito, sol, tkanine i raznovrsni luksuzni proizvodi (staklo, željezo, oružje, nakit i slično)¹⁰⁰. U Veneciji su se kupovale i barke i brodovi, najčešće za potrebe istih trgovaca, pri čemu se katkada radilo

⁹⁹Usporedi B. Tenenti, *Ragusa e Venezia nell'Adriatico della seconda metà del Cinquecento*, Studio Veneziani, N. S., knj. IV, Firenze 1980, str. 102—27.

¹⁰⁰Kovač Gvido kupuje 1296. neku željeznu robu u Veneciji za 48,5 perpera. (J. Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku*, Zagreb 1979, str. 53); Martinussius de Baraba 1396. god. trguje suknom (I. Mahken, nav. dj. str. 124); Marinus Benessa 1368. šalje u Veneciju 1907 libara voska u vrijednosti 200 dukata, (isto. str. 130); Marinus Lovre Budačić 1381. god. trguje vinom, voskom i tkaninama

samo o stjecanju prava na dio broda, te se trgovačka aktivnost i dobit dijelila s drugim vlasnicima broda i sudionicima trgovačkog poslovanja¹⁰¹.

Novčana potraživanja, dugovi i njihova isplata, zalaganja i kreditiranja, također su oblici prisutnosti i poslovanja Dubrovčana u Veneciji, te su u uskoj vezi s prethodno opisanim oblicima trgovačko-prometnog poslovanja. Novčani oblici poslovanja, koje Dubrovčani ostvaruju u samoj Veneciji, različiti su kako po svojim oblicima, tako i po visini uloženog kapitala i motivaciji zbog koje od takvog oblika poslovanja uopće dolazi. Tako Sebastiano Raguseo, stanovnik predjela Castello u župi s. Zuanne in Bragora 1238. godine posuđuje od Gabrijela Margnoni iz župe s. Marija Formosa 18 mletačkih libara za trgovanje s Ankonom (ad negotiandum). Novac se mora vratiti 30 dana po dolasku u Veneciju, a ukupna dobit koju Sebastijan mora izručiti svom kreditoru je 3/4 ukupnih prihoda stečenih trgovačkim poslovanjem u Ankoni¹⁰². Manju novčanu svotu (18 solida) posuđuje Dubrovčanin Barba de Costuzza od Moradina Romarija 1291. godine, a dug je obvezan vratiti u roku osam mjeseci¹⁰³. Oporuke dubrovačkih iseljenika također nerijetko sadrže podatke o financijskoj strani njihova trgovačkog poslovanja, pri čemu je najčešće riječ o navođenju novčanih potraživanja od dužnika, od kojih je dio podrijetlom s istočnog Jadrana¹⁰⁴. Dubrovčani u Veneciji novac potražuju i od ustanove »Camera armamenti«, u kojoj je često pohranjena zarada onog dijela doseljenika koji su bili zaposleni u nekoj od javnih službi Republike, pri čemu se napose spominju zaposleni u mletačkom Arsenalu, te vojnici ili galioti u službi mletačke vojske i mornarice¹⁰⁵. Mnogi doseljenici su tijekom boravka u Veneciji, zbog različitih poslovnih neuspjeha ili nedaća, zapadali u dugove te su, barem privremeno, izlaz tražili u zalaganju vlastitih dobara, napose ponekog predmeta iz pokretne imovine. Katkada su dugovi nastajali i poradi neplaćanja stanarine vlasniku kuće ili stana u kojem je doseljenik obitavao, a koje je pokušavao podmiriti zalogom¹⁰⁶. Slično podacima o novčanom potraživanju od vlastitih dužnika, ne manje značajni su podaci

(isto, str. 144); Marin pok. Mihaela de Bona 1375. god. posluje u Veneciji sa 10 milijara olova (isto, str. 154); Matheus Vite de Georgio 1382. šalje iz Otranta galijun s kožom i voskom od oko 1054 libre (isto, str. 233); Martin Klementa Gučetić šalje 1302. iz Tripolija tovar soli u Veneciju (isto, str. 237); Grube Marinov Ranjina kupuje u Veneciji sredinom XIV stoljeća oružje za potrebe svoga grada (isto, str. 383); Lukar Fuska izvozi drvo (40 milijara) i kamen (pietra cocta, oko 20 milijara), a s Marinom Junija Volkaša izvozi u Veneciju srebro teško 72 libre (isto, str. 298).

¹⁰¹Binzola Bodatia je 1237. godine kupio u Veneciji dva jedrenjaka, (I. Mahken, nav. dj. str. 142); Junije Paskoja Volcassio kupio je 1303. godine od Ivana Superantio 1/4 broda »s. Maria« za libara 7000 i 40 groša, ali je kao zalog da će isplatiti dogovorenu cijenu morao založiti svoje posjede u Veneciji u župi s. Mateja, (I. Mahken, nav. dj. str. 441.).

¹⁰²F. Patteta-M. Chiadauno, Documenti del commercio veneziano nei secoli XI—XIII, sv. II, Roma 1940, str. 242, br. 711.

¹⁰³Fonti per la storia di Venezia, seria II, Archivi notarili, Notaio di Venezia del secolo XIII (1290—1292), a cura di M. Baroni, Venezia 1977, str. 27, br. 98 (13. 3. 1291.)

¹⁰⁴Maria de Ragusio detta Spurcha: Item dechiaro habeo a Luca Blisario supra trieri sopracomiti Paulo Iustiniano ducatos duos, NT, b. 208, br. 167, 4. 11. 1527; Piero da Simon da Ragusio: Io haver nel man Simon Rochatagliata 28 ducati e lire sei... debeo haver da Antonio Raguseo mariner della nave bracera scudi tre et da Pietro Cigrinis ducatos tres, NT, b. 372, br. 135, 13. 10. 1573; Leo condam Pietro da Ragusio: habere debeo da Tomasio da Segna socio meo ducati quatro, NT, b. 71, br. 10, 10. 7. 1476.

¹⁰⁵Blasio de Ragusa condam Antonio galeoto nel viazzo proxime passato sopra la galea de Cha da Mosto; debo haver ducati 30 dalla camera armamenti, NT, b. 278, br. 110, 17. 3. 1540.

¹⁰⁶Pasqualina uxor Florii de Ragusio: Debeo dare io Michaeli pro affito casa lire 17 per le quale ho in pegno uno zupon de damaschin et doi altri zuponi, un paro di calze de scarlato, NT, b. 127, br. 739, 8. 2. 1533; Pasqua de Ragusio: Dimitto ducati 5 in depositum a donne Pasqualine uxori Andree Cristalari et ducato uno Iohanne filio meo, NT, b. 875, br. 136, 13. 6. 1478.

u kojima je riječ o različitim dugovima Dubrovčana, razlozima njihova nastanka, visini svote, te osobama koje su bile kreditori dubrovačkih doseljenika. Iako se to uvijek ne navodi, saznajemo da je dio dugova nastao zbog nepodmirenih obveza prilikom kupnje neke robe kod istih trgovaca, ali i zbog nenadoknađenog zakupa brodova kojima se za dubrovačkog naručioca prevozila neka trgovačka roba¹⁰⁷.

Poseban oblik ekonomskog djelovanja i prisutnosti Dubrovčana u Veneciji je njihovo posjedovanje nekretnina, napose kuća u samom gradu. Iako su podaci o Dubrovčanima kao vlasnicima nekretnina nešto rjeđe zastupljeni u strukturi njihovih ukupnih dobara, koja su uglavnom sadržavala novčani kapital i brodove, ipak nam je, napose na osnovu istraživanja koje je već učinio B. Krekić, moguće ukazati na nekoliko osnovnih činjenica¹⁰⁸. Kao posjednici nekretnina (kuća) u Veneciji se najčešće navode pripadnici bogatih i oblicima trgovačke aktivnosti najznačajnijih plemićkih obitelji (Bona, Menze, Gozze, Lucari, itd), dok su predstavnici pučkih rodova mnogo rjeđe zastupljeni¹⁰⁹. Zanimljivo je da se spomenute kuće dubrovačkih plemića nisu nalazile u predjelu Castello — najfrekventnijem mjestu prisutva većine doseljenika sa istočnog Jadrana, već u predjelima Cannaregio i s. Marco (župa s. Bartolomeo)¹¹⁰. Kuće su nakon smrti vlasnika prelazile na članove obitelji, pri čemu je često dolazilo do sudskih sporova ili rasprava kojima se morao definirati status nekretnina i njihov stvarni vlasnik, te su u tom cilju nasljednici ovih nekretnina, koji često nisu bili nastanjeni u Veneciji, imenovali svoje zastupnike (prokuratora), također dubrovačke plemiće i često rođake dotičnih nasljednika¹¹¹.

Naposljetku, pored kuća kao najčešće spominjane vrste nekretnina u Veneciji, doseljenici su, napose oni koji su se isključivo bavili trgovačkim poslovanjem, također posjedovali prostor u kojima se odvijala njihova svakidašnja djelatnost (bottege), a koje su se obično nalazile na mjestima uobičajenim za trgovce podrijetlom s istočnog Jadrana (predjel Castello — Calle delle Rasse)¹¹². Ovaj tip trgovaca nije se mogao uspoređivati s prethodno navedenim dubrovačkim trgovcima iz plemićkih i građanskih obitelji, kojima je Venecija bila samo jedan u nizu punktova trgovačko-prometnog poslovanja, te koji najčešće u Veneciji borave samo u prolazu. Vlasnici malih dućana — bottega, kategorija su Dubrovčana trajno prisutnih u Veneciji, te su nevelikim opsegom svoga poslovanja najčešće trajno vezani uz grad na lagunama. Ovi će se trgovački dućani u oporukama du-

¹⁰⁷Helia de Rado de Ragusi: Lasso che sia sodisfatto a Zuanne de Stephani del nolo de sachi 14 de lana... lasso che sia sodisfatto a Agustin Marzer lire 15, 10, NT, b. 190, br. 248, 9. 4. 1532; Nicolaus de Draga obvezuje se 1927. godine platiti Pietru Amatu libara 22 groša za sukno koje je od njega kupio u Veneciji, Spisi dubrovačke kancelarije, sv. III, str. 336, br. 1090.

¹⁰⁸B. Krekić, Mlečani u Dubrovniku..., str. 27—35.

¹⁰⁹Godine 1358. spominje se kuća bogatog pučanina Petra »de Draseno«, B. Krekić, nav. dj. str. 29.

¹¹⁰Godine 1354. spominje se »in contrata Canaregli« kuća koju Lena, žena Frana Budačića, prodaje svome mužu za 100 perpera (B. Krekić, nav. dj., str. 28.); Vito Klementov Gučetić 1369. godine prodaje bratu Klementu za 1100 dukata svoj dio »de domibus positis in contrata s. Bartholomei« (B. Krekić, nav. dj., str. 30).

¹¹¹Godine 1373. Lena, udovica Frana Budačića, imenuje svojim prokuratorima Alojzija Cornaro i njegovu ženu Margaretu rođenu Menčetić (B. Krekić, nav. dj. str. 29). Lena i spomenuti sin Klement imenuju 1398. prokuratorom koji će se brinuti o njihovoj kući Mateja Gradića (B. Krekić, nav. dj., str. 29).

¹¹²Suor Maria condam Mattei, relicta Zuanne Reguseo posjedovala je kao nasljedstvo svoga pokojnog muža kuću i dućan u »Calle delle Rasse« koje su ukupno vrijedile oko 300 dukata, NT, b. 325, br. 561, 30. 1. 1583.

brovačkih doseljenika najčešće ostavljati nekome od najbližih članova rodbine, koji će nastavljati navedenu trgovačku djelatnost.

ŽIVOT NA »RUBOVIMA DRUŠTVA« — MARGINALNOST, DEVIJANTNE POJAVE I KRIMINAL

Prisutnost i djelovanje doseljenika sa istočnog Jadrana nije se iscrpljivala samo u do sada opisanim pojavama njihove svakodnevne, zakonski dozvoljene i uobičajene aktivnosti, već je u ponekom slučaju predstavljala pojavu koja se, zbog otklona u odnosu na onodobna društvena pravila, smatrala nezakonitom odnosno devijantnom. Podatke o zločinstvima, razbojstvima i drugim devijantnim oblicima društvenog ponašanja u kojima su sudjelovali dubrovački doseljenici nalazimo u različitim fondovima spisa mletačke uprave koja je, upravo s obzirom na vrstu i težinu pojedinih počinjenih zločina, bila vrlo razgrnata i djelokrugom svoga rada i ovlaštenja precizno razgraničena (*Esecutori contra la Bestemmia* za prekršaje silovanja, sodomije, pederastije i sl.; *Santo Ufficio* za heretike, vještice, klevetnike katoličke crkve, nevjernike i sl.). Posebno su se teško kažnjavala djela razbojstva, umorstva i sličnih teških prekršaja, te su u svrhu opomene i zastrašivanja nastali mnogi popisi osuđenika smaknutih zbog naročito okrutnih ubojstava i krađa tijekom više stoljeća povijesti Venecije. Tako u popisu osuđenika na smrt, koji prati najteže primjere zločinstva i kažnjavanja od VIII stoljeća do pada Mletačke Republike, nalazimo zabilježene mnoge doseljenike slavenskog podijetla, a među njima i nekog Dubrovčanina¹¹³.

Najstariji zabilježeni primjer zločinstva i kažnjavanja nekog od naših doseljenika odnosi se na Dubrovčanina. Godine 1500. odlukom Vijeća Desetorice (*Consiglio dei Dieci*) osuđen je i kažnjen odsjecanjem glave Dubrovčanin Felice, optužen za razbojstva i krađe na putovima¹¹⁴. Njegov sugrađanin Ivan Nikolin, star 50 godina, zajedno s još trojicom optuženih, osuđen je 1587. godine na smrt vješanjem, ali nam pravi razlog njihova prekršaja i kažnjavanja nije poznat¹¹⁵.

Zanimljivo je da su pripadnici uglednih dubrovačkih plemićkih obitelji svojim ponašanjem često u Veneciji izazivali incidente, te zbog toga bili kažnjavani zatvorom. Tako je Dimko Andrijin Benešić (de Benessa), tijekom druge polovine XIV stoljeća često prisutan u Veneciji kao poslanik bosanskog kralja Tvrtka, prilikom boravka u Veneciji 1382. godine izazvao nekakav incident, te je osuđen na dva mjeseca zatvora u tamnici »s. Marco«¹¹⁶. Zbog duga povjeriocima iz Venecije dospio je 1316. godine u ovdašnji zatvor i Petar Pavlov Poborić (de Pobora), ali je, kako se čini, nakon kraćeg vremena uspio pobjeći, te se cjelokupna tužba prenijela na dubrovački sud¹¹⁷.

¹¹³Raccolta de nomi e cognomi et anni, ne quali pubblicazione furono fatti morire per delitti dal principio della Repubblica fino à nostri giorni in questa città di Venezia, de quali si ha potuto ritrovare più certa memoria principiando dell'anno 728 in giù (dalje Raccolta), Biblioteca Marciana, Cod. It. classe VII, No 502 (=7313). Jednu od verzija navedenog rukopisa objavio je G. Tassini, *Alcune delle più clamorose condanne capitali eseguite in Venezia sotto la Repubblica, Venezia 1966*, str. 281—313.

¹¹⁴Raccolta, br. 545.

¹¹⁵Raccolta, br. 628.

¹¹⁶I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Posebna izdanja SANU, knj. 340, sv. 1, Beograd 1960, str. 129.

¹¹⁷I. Mahnken, nav. dj. str. 352.

Venecija je katkada poslužila i kao neka vrsta azila za Dubrovčane koji su se u svom gradu ogriješili o zakon. Tako je Marin Bobaljević, kasnije poznati književni mecena, zbog sukoba u kojem je smrtno stradao dubrovački diplomat Frano Gundulić, bio prisiljen 1595. godine pobjeći u Napulj, te potom privremeno utočište potražiti u Veneciji¹¹⁸.

Doseljenice slavenskog podrijetla spominju se u sudskim procesima fonda »Esecutori contra la Bestemmia« i »Santo Officio« gotovo isključivo kao optužene za prostituciju i obavljanje nezakonitih radnji koje graniče s magijom i čarobnjaštvom. Doseljenice podrijetlom iz Dubrovnika se pritom navode isključivo vezane uz slučajeve prostitucije i silovanja. Tako se godine 1400. spominje Margareta iz Dubrovnika, konkubina nekog Jurja iz Senja. Zajedno sa svojom sugradankom Bonom, bivšom služavkom u nekoj od mletačkih obitelji, one odlaze u Treviso, gdje ih Filip iz Napulja, inače čuvar na mostu Rialto u Veneciji, pokušava nagovoriti da stupe u tamošnju javnu kuću¹¹⁹. Tijekom XVI stoljeća u Veneciji je u predjelu s. Marco (župa s. Benedetto) stanovala i prostitutka Orseta, koja posuđuje osam škuda od svoje znanice Franceschine, stanovnice u blizini Trga s. Marca¹²⁰.

U samoj Veneciji prostitutke slavenskog podrijetla uglavnom su spominjane kao stanovnice predjela Castello i s. Marco. Zanimljivo je, međutim, da su se u blizini crkve s. Margarita (predjel Dorsoduro) u Calle dei Ragusei, nalazile kuće koje su bile poznate po stanovnicama sumnjiva morala, te koje su stoga često bile pod nadzorom gradskih službi za red i mir¹²¹.

Doseljenice slavenskog podrijetla nerijetko su bile žrtve nasilja koje im je naneseo tijekom njihova života i službe u Veneciji. Krajem XIV stoljeća bilježimo tako slučaj Dubrovčanke Ruže, supruge Ivana iz Dubrovnika, koja je bila dojilja sina magistra Aleksandra, rektora škole u župi Ss. Apostoli. Njezinu kćer Jakobelu, tada maloljetnu djevojčicu, Aleksandar je jedne noći silovao i nanio joj teške tjelesne ozljede. Na sudskom procesu je osuđen na šest mjeseci zatvorske kazne i novčanu globu od 150 dukata, od kojih je 100 namijenjeno za Jakobelin miraz. Sud je ujedno odredio i Jakobeline skrbnike koji će se brinuti da se miraz u datom trenutku isplati, ali se bez njihova znanja i suglasnosti Jakobela nema pravo udati¹²².

POLITIČKI OBLICI PRISUTNOSTI: DUBROVČANI KAO DIPLOMATSKI PREDSTAVNICI U VENECIJI

Tijekom proteklih stoljeća bilježimo u Veneciji mnoge Dubrovčane u svojstvu diplomatskih predstavnika odnosno poslanika svoga grada, ali i ostalih država Balkanskog poluotoka. Budući da tijekom tog razdoblja ovaj oblik prisutnosti i djelovanja većine ostalih dalmatinskih gradova nije u tolikoj mjeri izražen kao kod Dubrovčana, možemo primijetiti da se, pored već prethodno navedenih oblika njihove prisutnosti i djelovanja, Dubrovčani i u ovom aspektu razlikuju od ostalih doseljenika sa istočnog Jadrana u Veneciji.

¹¹⁸Hrvatski biografski leksikon, knj. II, Zagreb, 1989, str. 45.

¹¹⁹B. Cecchetti, *La vita dei Veneziani fino al 1200*, Venezia 1870, str. 67.

¹²⁰F. Dittico, *Il Catalogo delle più onorate cortigiane di Venezia nel Cinquecento*, MCMLVI, Venezia str. 71.

¹²¹E. Concina, *Venezia nell'età moderna*, Venezia 1989, str. 17.

¹²²Documenti per la storia della cultura in Venezia, sv. I (Maestri, scuole e scolari in Venezia fino al 1500), Deputazione di storia patria, seria I, vol XII, Venezia 1907, str. 145; 24.3.1378.

S obzirom na oblik i motivaciju diplomatske službe u Veneciji, te stranu koja ih upućuje u Veneciju, možemo izdvojiti nekoliko aspekata ovog oblika djelovanja Dubrovčana u Veneciji tijekom prošlih stoljeća. Tako u ime dubrovačke vlade pregovore s Venecijom vode 1232. godine Bonzola Bodatia i Gervasio Naymerii; god. 1236. Matheus Bodatia i Cerne Vitatie (Vitagna), te 1253. god. čak četiri poslanika — Dobrane de Lampredio, Cerne de Vitagna, Theodoro de Bodatia i Goislavo Theodori Crosti¹²³. Sličnim se diplomatskim aktivnostima u ime dubrovačke vlade ovdje bavi više od jednog stoljeća kasnije i Jakov Menčetić (1357—1358, te 1361. godine)¹²⁴.

Tijekom prošlih stoljeća Dubrovčani u Veneciji obavljaju i manje, tekuće diplomatske poslove u ime svoga grada. Tako je godine 1304. u Veneciji zabilježeno diplomatsko djelovanje Nikole Marka Menčetića; 1308. godine Marina Mihaela Držića, a godine 1361. Mihaela Bobaljevića¹²⁵. Uz službu diplomatskih predstavnika, Dubrovčani u Veneciji zastupaju svoj grad i s titulom njegova službenog sindika i prokuratora¹²⁶. Katkad je dužnost koju Dubrovčani moraju obaviti u Veneciji unaprijed točno određena. Tako godine 1357. Matija Jurjev odlazi u Veneciju isključivo sa zadaćom da tamo pronađe i dovede jednog liječnika koji bi svoju praksu obavljao u Dubrovniku, a istu dužnost čini svega dvije godine kasnije i Blaž Valerija Držića¹²⁷. Dubrovčani koji su u Veneciji živjeli dugi niz godina, te svojim radom stekli znatan ugled i veze, obavljali su, iako neslužbeno, diplomatske poslove u korist Republike. Tako su otac i sin Trajan i Pavao Lalić, ugledni trgovci u Veneciji tijekom XVIII stoljeća, neslužbeno zastupali interese Dubrovnika i Dubrovčana koji su djelovali u Veneciji¹²⁸.

Tijekom XIII—XIV stoljeća bilježimo i Dubrovčane koji su u Veneciji prisutni kao diplomatski predstavnici drugih država. Krajem XIII stoljeća raškog kralja Stjepana Dragutina zastupa Vito Bobaljević u vezi ženidbenog ugovora između Stjepanova sina Vladislava i Konstanze, kćeri Mihaela Morosina. Sredinom XIV stoljeća (1350. godine) Mihael Buća je zastupnik raškog vladara Dušana, a u drugoj polovini istog stoljeća Dimko Benešić istupa kao poslanik bosanskog kralja Tvrtka¹²⁹. Naposljetku, vrijedi spomenuti i slučaj Jakova Petrova Bunića koji je obnašao diplomatsku službu za tursku državu te je kao poslanik sultana Mehmeda II 1465. godine nosio u Veneciju sultanovu ponudu o mirovnom ugovoru s Republikom¹³⁰.

U svojstvu diplomatskih predstavnika Republike u Veneciji zatječemo i Dubrovčane koji su nam poznatiji po svojem književnom radu. Tako je pjesnik i prevodilac Ivan Sarov Bunić (1664—1712) u ranijoj mladosti sa svojim ocem nekoliko puta učestvovao u diplomatskoj misiji u Veneciji (1685—1690; 1692—1694), da bi početkom XVIII stoljeća (1705. godine) zastupao interese Dubrovnika kod francuskog i španjolskog poslanika po-

¹²³X. Ljubić, Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke republike, MSHSM, sv. I, Zagreb 1868, str. 47, br. 75 (svibanj 1232); str. 53, br. 80, (lipanj 1236); str. 83, br. 106 (ožujak 1253).

¹²⁴I. Mahnken, nav. dj., str. 142, 327.

¹²⁵I. Mahnken, nav. dj., str. 118, 190, 319.

¹²⁶Marin Klementa Gučetić je 1295, prokurator i sindik Dubrovnika; tijekom prve polovine XIV stoljeća istu dužnost u Veneciji i Padovi obavlja Grube Marina Ranjina, I. Mahnken, nav. dj., str. 237, 383.

¹²⁷I. Mahnken, nav. dj., str. 194, 213.

¹²⁸I. Mitić, Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Venecije..., str. 129—131, isti, Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815.), Zagreb 1988, str. 146—148.

¹²⁹I. Mahnken, nav. dj., str. 117, 129, 165.

¹³⁰Hrvatski biografski leksikon, knj. II, str. 493.

vodom neprijateljskih postupaka Francuske prema dubrovačkim brodovima tijekom rata za španjolsku baštinu¹³¹.

Osim kao državni diplomatski poslanici, Dubrovčani istupaju i kao predstavnici crkve. Godine 1486. bilježimo primjer djelovanja dominikanca Matije Bunića (1452—1500), koji sudjeluje na općem zboru svoga reda u Veneciji, te uspijeva isposlovati osnivanje samostalne Dubrovačke dominikanske provincije¹³². Godinu dana kasnije u Veneciju tajno putuje teolog Toma Basiljević (1438—1512) kako bi uz pomoć velikovradinskog biskupa Ivana Prostanija, poslanika Matije Korvina, isposlovao opozivanje zabrane plovidbe i trgovanja dubrovačkim trgovcima na mletačkom području¹³³. Diplomatsku aktivnost u Veneciji iskazuju i predstavnici franjevačke provincije. Godine 1692. dubrovački franjevac i teolog Hilarije Crljenković (1647—1699), tada provincijal, putuje u Veneciju kako bi za dubrovački franjevački samostan ishodio odobrenje da se izradi mramorni oltar posvećen sv. Josipu i Gospi od Karmela¹³⁴.

U poseban oblik prisustva Dubrovčana u Mlecima, izazvan neželjenim motivima (politički razlozi), možemo ubrojiti i primjer nekolicine dubrovačkih građana, mahom iz plemićkih rodova, koji su kao taoci morali izvjesno vrijeme boraviti u Veneciji, te su svojim životima jamčili da će njihov grad ispunjavati sve obveze prema Mletačkoj Republici preuzete u prethodnim godinama potpisanim ugovorom¹³⁵.

DUBROVAČKI KNJIŽEVNICI I ZNANSTVENICI I VENECIJA

Tijekom proteklih stoljeća značajan utjecaj na književno stvaralaštvo svih gradova istočnojadranske obale, te tako i Dubrovnika, imali su odjeci razvoja talijanske književnosti, pri čemu je, pored ostalih gradova Apeninskog poluotoka, Venecija odigrala napose istaknutu ulogu. Sa zapadnojadranske obale stizali su u naše krajeve još od srednjovjekovnog razdoblja književni spisi najrazličitijeg karaktera (legende, životi svetaca, vizije, čudesa; tzv. »moralni romani«, pučke pjesme, viteški romani i poezija itd.), da bi tijekom renesanse, kada su političke i trgovačko-prometne veze između dviju jadranskih obala postale još intenzivnije, književno prožimanje između ovih područja doseglo vrhunac. Onodobni dalmatinski književnici nadahnjuju se najznačajnijim djelima talijanske književnosti, odlaze na školovanje u talijanske gradove, a svoja djela tiskaju kod tamošnjih izdavača. U sklopu cjelokupnog kulturno-književnog prožimanja dviju jadranskih oba-

¹³¹F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de'Ragusei*, sv. II, Ragusa 1803, str. 237; Hrvatski biografski leksikon, sv. II, str. 495—496.

¹³²F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de'Ragusei*, sv. II, Dubrovnik 1803, str. 81; M. Breyer, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb, 1904, str. 186.

¹³⁴F. M. Appendini, *Notizie...*, sv. II, str. 88.

¹³⁵Kao taoci navode se poimence »unus ex Fratibus de Baislava, filius Jacobi de Cerna, filius de Martinusu, filius ex fratribus illorum de Gaglopis, unus filiorum Todori de Cresse, unus filiorum tum fratrum de Naimerio, unus illorum de Gondola et de Morre, unus filius Damiani vel filius Junii de Gleia, unus illorum de Bucignola nomine filus Damiani. Interea Nicolam de Morese et Petrum eius fratrem, unus ex filiis, unus illorum de Stiglo et Slaba de Lampo. Illi de Benezia dent unum, aut Matheum vel Mencolum, Vitalis Prasso cum illis de Carnixe unus illorum. Illi de Macimo unus eorum, unus filiorum illorum de Lampri et de Stopacha, unus filiorum illorum de Pecoraro, et de Rasty, Nicolaus de Pecenico cum fratribus dent unum ex filiis, unus ex filis illorum de Mandisica Vicina et illorum de Zarz-Zers, Š. Ljubić, *Listine o ondašnjih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, MSHSM, sv. I, Zagreb, 1868, str. 40, br. 57 '10. 10. 1226.).

la Dubrovnik zauzima istaknuto mjesto. Mnogobrojni književni stvaraoci Dubrovnika odlaze na talijanska sveučilišta, stvaraju neposredno pod utjecajem talijanske književnosti, te mnoge godine svoga života često provode u različitim gradovima Apeninskog poluotoka, među kojima Venecija ima istaknutu ulogu. U ovom gradu, te na Padovanskom sveučilištu školuje se početkom XVI stoljeća dubrovački diplomat Toma Crijević (1474—1562)¹³⁶, dok njegov rođak, povjesničar i biograf, dominikanac Serafin Crijević (1686—1759) filozofiju i teologiju studira na isusovačkom kolegiju samostana s. Maria Rosario o dei Gesuati u Veneciji, gdje 1710. godine polaže doktorski ispit¹³⁷.

Iako su dubrovački književnici i znanstvenici prvenstveno djelovali u mnogim drugim talijanskim gradovima, napose Rimu, njihovo prisustvo često bilježimo i u Veneciji. Tako je najveći dubrovački renesansni komediograf Marin Držić (1508—1567) u Veneciji boravio od 1562—1563. godine, obnašajući dužnost kapelana nadbiskupske kurije. Umro je u Veneciji 1567. godine, te je pokopan u dominikanskoj crkvi Ss. Giovanni e Paulo¹³⁸.

Bježeći zbog optužbe za ubojstvo dubrovačkog diplomata Frana Gundulića, u Veneciju 1595. godine dolazi Marin Bobaljević, koji će se istaknuti kao književni mecena nekih dubrovačkih književnika, te im omogućiti da u Veneciji objave svoja djela.¹³⁹ Venecija je kao svojevrsan azil poslužila i dubrovačkom znanstveniku Marinu Getaldiću (1568—1626), koji je zbog sudjelovanja u nekoj tuči u Rimu pobjegao u Veneciju 1603. godine. Getaldić u Veneciji objavljuje i neka od svojih djela (1607), da bi 1614. godine, nakon višegodišnjeg izbjavanja, ponovo došao u Veneciju, odakle se pismom javlja Galileju¹⁴⁰.

Zanimljiv je i slučaj mletačkog lakrdijaša i pučkog pjevača Zuanna Pola de'Liompardija, autora dva spjeva o vitezu Radu — tobožnjem potomku viteza Rolanda (Libero del Rado stizoxo, nipote d'Orlando paladino, Libero de le vendette che fese i fioli de Rado stizoxo, 1533. god). Zuanne Polo se u svojim djelima služi svakodnevnim govorom svojih junaka, pretežno Dubrovčana i Bokelja, hvaleći, makar i u satiričnom obliku, vojničku vrijednost Slavena (Skjavuni). Zuanne Polo autor je i djela »Testamento di Zuan Polo alla

¹³⁶D. Farlati i G. Coletti, *Illiricum sacrum* knj. VI, Venetiis 1800, str. 350—353; I. Đurđević, *Biografska dela*, Beograd 1935, str. 111.

¹³⁷F. M. Appendini, nav. dj., str. 14—16, 30—31; S. Marijanović, *Uz dvjestogodišnjicu smrti dubrovačkog biografa i historiografa Serafina Crijevića*, Zadarska revija, god. IX, Zadar 1960, str. 112—121; R. Bogišić, Serafin Crijević — pionir hrvatske književne historiografije, *Croatica* 18, Zagreb, 1987, 26/28, str. 211—224.

¹³⁸Marin Držić je u Veneciji objavio svoja djela »Pjesni« ljuvene ujedno stavljene mnozim drugim liepim stvarmi kao: *Ljubav Venere i Adona*, *Komedija — Novela od Stanca*, *Komedija*, (1551) i »*Tirena*« (1511, 1607, 1630); R. Bogišić, *Tragom Držićeva groba*, *Forum* god. god. VI, Zagreb 1967, knj. XIV, sv. 11—12, str. 623—832; isti, *O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb 1968, str. 267—280; S. Prosperov Novak, *Planeta Držić*, Zagreb 1984, str. 10, 153—154.

¹³⁹Marin Bobaljević pomogao je izdavanje talijanskih pjesama Saba Bobaljevića (»*Rime amorse e pastorale et satire*«, (Venezia 1589) i djela Jakova Lukarevića »*Copioso ristretto degli annali di Rausa*« (Venezia 1605); S. M. Crijević, *Biblioteca Ragusina* 2/3, Zagreb 1977, str. 176, 376—378, 447, 547, 574; 4, Zagreb, 1980, str. 61, M. Pantić, *Susreti s prošlošću*, Beograd 1984, str. 91, 98—107, 118—120.

¹⁴⁰Godine 1607. Getaldić je u Veneciji objavio »*Apollonius redivivus seu restituta Apolloni Pergaei inclinationum geometria*«, te iste godine i »*Variorum problematum collectio*«; Ž. Dadić (predgovori i komentari), *Marin Getaldić. Sabrana djela I*, Zagreb 1972; J. Balabanić—Ž. Dadić, *Pismo švicarskog matematičara Paula Gulдина Marinu Getaldiću*, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, str. 88—90; Ž. Dadić—J. Balabanić, *Prva verzija Getaldićevih restauracija dvaju Apolonijevih problema dostavljena Galileju*, isto sv. XIX—XX, Dubrovnik 1982, str. 7—18.

schiavonesca«, koje odlikuje, za književnost »Skjavuna« u Veneciji tipična mješavina mletačkog dijalekta i riječi slavenskog porijekla¹⁴¹.

Tijekom proteklih stoljeća Venecija je bila jedno od najznačajnijih središta tiskarstva¹⁴², te stoga i mjesto u kojem su mnogobrojni književnici i znanstvenici sa istočnojadranske obale objavljivali svoja djela. Mletački knjižari i štampari braća Marko i Bartol Ginami (za koje se pretpostavlja da su također podrijetlom iz Dalmacije)¹⁴³, te Bartol i Carlo Antonio Occhi istaknuli su se, pored ostalog, upravo po učestalom objavljivanju djela dalmatinskih autora na hrvatskom, talijanskom i latinskom jeziku. Carlo Antonio Occhi ujedno je i jedan od utemeljitelja tiskare u Dubrovniku (1783. godine), a prva knjiga koju je izdao bile su »Rime« Saba Bobaljevića i Miha Monaldija¹⁴⁴. Gotovo da ne možemo izdvojiti ni jednog značajnijeg dubrovačkog književnika i znanstvenika koji nije objavio neko od svojih djela u tiskarama Venecije. U Veneciji je svjetlo dana prvi put ugledalo jedno od prvih djela o trgovini i načelima uspješnog trgovačkog poslovanja (*Della mercatura et del mercante perfetto*, Libri quatro, in Vinegia 1573) Dubrovačanina Benka Kotruljevića¹⁴⁵; ovdje svoj »Dialogo sopra sfera del mondo« tiska 1579. godine pjesnik i komediograf Nikola Nalješković¹⁴⁶, a u XVII i XVIII stoljeću pojavljuju se djela velikog baroknog pjesnika Ivana Gundulića (»Suze sina razmetnoga«, 1622, 1670, 1703; »Pjesanca o veličanstvu božjem«, (1622) i »Pjesni pokorne kralja Davida«, 1630, 1703)¹⁴⁷. Dubrovački pjesnik, povjesničar i biograf Ignjat Đurđević ili Đorđić (1675—1737) u Veneciji je objavio »Usdasi Mandaljene pokornize u spilli od Marsiglije« (1728) i »Saltier Slavinski« (1729.¹⁴⁸), dok je zbirku praktičnih uputa i pouka iz katekizma pod naslovom

¹⁴¹L. Venturi, *Le compagnie della Calza*, Nuovo Archivio Veneto, vol. LXXXXX, Venezia 1908, str. 221—222; G. A. Quarti, *Quattro secoli di vita veneziana nella storia dell'arte e nella poesia*, Milano 1941, Vol. I, str. 39—40; M. Cortelazzo, *Il linguaggio Schiavonesco nel Cinquecento Veneziano*, Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, lettere ed arti, Anno, acc. 1971—1972, tomo CXXX, Classe di scienze morali, lettere ed arti, Venezia 1972, str. 118—119; M. Zorić, *Naša nazočnost u višejezičnom teatru Andree Calma*, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, sv. I, Zagreb, 1989, str. 211.

¹⁴²U Mlecima je tiskarski zanat započeo izučavati i dubrovački tiskar Dobrić Dobričević (Bonino de Boninis) koji je 1478. ovdje objavio izbor iz djela L. C. F. Laktancija (»De divinis institutionibus adversus gentes«), M. Breyer, *Prilozi k starijoj našoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb 1904, str. 1—13.

¹⁴³U tiskari braće Ginami objavljena su djela dubrovačkih književnika M. Držića (Tirena, 1630., 1632.); D. Zlatarića »Elektra« (1621); Ivana Bunića Vučića »Mandaljena pokornica« (165); D. Ranjine »Pjesni razlike« (1362); i I. Gundulića, »Pjesanca o veličanstvu božjem« (1622), »Suze sina razmetnoga« (1622) i »Pjesni pokorni kralja Davida« (1630), I. Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, str. 32, 48, 140, 185.

¹⁴⁴U radnji (bottega) mletačkog knjižara Bartola Ochiaja, smještenoj na Riva degli Schiavoni, prodavalo se mnogo knjiga na hrvatskom jeziku. Od djela dubrovačkih pjesnika, također tiskanih kod istih štampara, spominju se »Pjesni razlike« i »Pjesni ljuvene« Dinka Ranjine; »Suze sina Razmetnoga« Ivana Gundulića, i »Mandaljena pokornica« Dživa Bunića. (T. Raukar — I. Petricioli — F. Švelec — Š. Peričić: *Zadar pod mletačkom upravom*, *Prošlost Zadra III*, Zadar 1987, str. 438—439).

¹⁴⁵Ž. Muljačić, Benko Kotruljević, *Dubrovački horizonti*, god. II, br. 3, Zagreb 1970, str. 32—33; V. Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1987, str. 169—172; O trgovini i savršenom trgovcu, Zagreb JAZU 1985 (pripr. i obrad. R. Radičević i Ž. Muljačić (prijevod), sv. uređio V. Stipetić).

¹⁴⁶F. Rački, *Nikola Stjepka Nalješković, Stari pisci hrvatski*, sv. V, JAZU Zagreb 1873.

¹⁴⁷LPJ sv. II, str. 332.; O životu i djelu, te bibliografiji i literaturi Ivana Gundulića usporedi u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 12 i 13, Zagreb 1964.

¹⁴⁸F. Švelec, Ignjat Đurđević, *Pet stoljeća hrvatske književnosti knj. 18*, Zagreb 1971 (s bibliografijom radova); V. Bazala, *Pregled...*, str. 81—82, 91, 129, 162, 216, 451.

»Besjede kaerstjanske« ovdje 1765. godine tiskao pisac, propovjednik i biograf Đuro Bašić¹⁴⁹. Dubrovački dominikanac Rajmondo Zamanja (1587—1644) objavio je 1639. godine u Veneciji raspravu o načelima pisanja »jezika slovinskoga«, dok je latinske prijevode pjesnika iz »grčke antologije« priredio i tiskao 1784. godine Zamanjin imenjак Kunić (1719—1794)¹⁵⁰.

U venecijanskim tiskarama objavljivana su i djela isključivo znanstvenog karaktera. Tako je pomorski kapetan Nikola Sagroević — Sagrilović, nastavljajući se u svojim istraživanjima o morskim mijenama na svog prethodnika, zadarskog znanstvenika Federika Grisogona, objavio 1574. godine u Veneciji »Raspravu o raznolikosti morske plime i oseke na zapadnom oceanu«¹⁵¹. Istraživačkim radom blizak krugu Ruđera Boškovića bio je Ivan Luka Zuzorić (umro 1746), koji u knjizi »Sopra un'antico oriuolo a sole« (Venezia 1746) opisuje sunčani sat nađen u nekoj antičkoj vili u Tuskulumu¹⁵².

Metodološki često granična s onodobnim stupnjem proučavanja prirodnih znanosti, filozofija je bila područje u kojem su se okušali mnogi dubrovački znanstvenici čija su djela prvo izdanje doživljavala upravo u Veneciji. Matematičar Antun Medić — Medo (1530—1603) autor je više filozofskih rasprava, među kojima posebice vrijedi istaknuti »Izlaganja o Aristotelovoj metafizici« (komentari 6, 7, 11, 12. knjige Aristotelove »Metafizike«)¹⁵³.

»Šest knjiga filozofije, izložene u stihovima« u kojima u 10.249 heksametara izlaže Descartesovu filozofiju, te »Deset knjiga novije filozofije... izložene stihovima« sa 24.227 heksametara u kojima se bavi Newtonovim prirodoslovnim i filozofskim pogledima, djela su dubrovačkog pjesnika, filozofa i matematičara Benedikta Stay — Stojkovića (1714—1801), kojima je opravdano uvršten u jednoga od najvećih hrvatskih didaktičkih pjesnika¹⁵⁴.

Potres 1667. godine i nedaće koje su u idućim godinama pratile Dubrovačku Republiku povod su za mnoge rasprave, pjesničke opise, političke govore i traktate dubrovačkih političara, književnika i povijesničara, pri čemu je svima zajedničko pregnuće da od kršćanske Europe ishode što prije pomoć rodnom gradu¹⁵⁵. U navedenu svrhu nastaje

¹⁴⁹V. Adamović, Građa za istoriju dubrovačke pedagogije, sv. I, Zagreb, 1885, str. 73; M. Vanić, Ljetopis dubrovačkog Kolegija (1559—1764), Vrela i prinosi, sv. 7, Zagreb 1937, str. V—XII; V. Bazala, Pregled..., str. 30.

¹⁵⁰Rajmondo Zamanja, Nauk za pisati dobro latinskiema slovima rieči jezika slovinskoga kojim se Dubrovčani i sva Dalmacija kako vlastitim svoijem jezikom služi, Venecija 1639, I. Kukuljević, Bibliografija hrvatska, str. 32; Rajmond Kunić, Antologija sive epigrammata Anthologiae Graecorum selecta latinis versibus reddita et animae versionibus illustrata, Venetie 1784, Hrvatski latinisti II, str. 441.

¹⁵¹»Regionamenti sopra varietà de flussi e riflussi del mare oceano occidentale«, Venezia 1574, V. Bazala, Pregled..., str. 216.

¹⁵²V. Bazala, Pregled..., str. 257.

¹⁵³»Expositiones in Metaphysicam Aristotelis«, Venecija 1596; »Antonii Medi Ragusini in librum septimum metaphysicae Aristotelis exposito«, Venecija 1599. (V. Bazala, Pregled..., str. 158).

¹⁵⁴»Philosophiae versibus traditae libri VI«, Venecija 1744; »Philosophiae recentioris... versibus traditae libri X«, Venecija 1755, Hrvatski latinisti II, str. 349—396.

¹⁵⁵O odjecima potresa u Dubrovniku 1667. godine u Veneciji usporedi G. Novak, Dubrovački potres 1667. i Mleci, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. XII, Dubrovnik 1970, str. 9—25.

i pjesma polihistora i diplomata Stjepana Gradića (1613—1683) »De laudibus Serenissimae Republicae Venetae et claudibus Patriae suae carmen« (Venecija 1675)¹⁵⁶.

Naposljetku, od djela povijesnog karaktera, u Veneciji je tiskan 1605. godine sadržaj dubrovačkih kronika (»Il copioso ristretto degli annali di Ragusa libri quattro...«, rad Jakova Luccari — Lukarevića¹⁵⁷).

Vrijedi spomenuti i nekoliko dubrovačkih obitelji koje su književnoj i znanstvenoj baštini svoga grada dale neprocjenjiv doprinos, a čija su djela po prvi put najčešće objavljivana upravo u Veneciji. Tako je djelo Ivana Bunića Vučića »Mandalijena pokornica« objavljeno u Veneciji 1705. godine u tiskari već spomenutog Bortola Occhija, u kojoj se i prodavala, kako stoji na naslovnoj stranici knjige »Sù la Riva de Schiavoni, all'Insegna di San Domenico al ponte della Madonna«¹⁵⁸. U knjizi dubrovačkog dominikanca Ignacija (Vlaha) Aquilinija (1642—1715) »Ofičice bl. Djevice Marije...« 1689. godine objavljena je molitva dubrovačkog pjesnika i političara Sare Bunića (1632—1721)¹⁵⁹, dok je pohvalni govor povodom smrti Eugena Savojskog objavio 1749. godine Jerolim Frane Bunić, pisac i trebinjsko-mrkanjski biskup¹⁶⁰. Za pjesnikinju Juliju Bunić nije sasvim pouzdano utvrđeno je li pripadala ovoj vlasteoskoj obitelji. Od njezinih pjesničkih radova ostala je sačuvana samo jedna pjesma, objavljena u zbirci Mihe Monaldija »Rime« 1599. godine¹⁶¹.

Iz obitelji Gozze također možemo zabilježiti nekoliko istaknutih članova koji su svoja djela objavili u Veneciji. Nikola Vitov Gučetić objavio je krajem XVI i u prvim godinama XVII stoljeća u Veneciji više djela iz područja filozofije¹⁶². Jedan od kasnijih odvjetaka ove obitelji Dživo Jerov, (1623/24—1667) objavljuje 1661. godine knjigu »Korizmenjak« (»Quaresimale«)¹⁶³, dok je Vicenzo Marija Gučetić sredinom XVIII stoljeća ovdje tiskao jedno svoje djelo nabožnog karaktera¹⁶⁴.

¹⁵⁶Hrvatski latinisti II, Zagreb 1970, str. 95—109. Iz obitelji Gradić vrijedi spomenuti i Stjepanovog prethodnika Bazilija (1510—1588) koji je u Veneciji objavio »Libarce od djevstva« (1567) i »Libarce veleduhovno i bogoljubno od molitve i kontemplacija« (1567); A. Bakotich, Rimatori dalmati nel Cinquecento, Archivio storico per la Dalmazia, XXV, Roma 1938, str. 67.

¹⁵⁷F. M. Appendini, Notizie II, str. 12; Povijest hrvatske književnosti sv. III, Zagreb 1974, str. 62, 162.

¹⁵⁸F. M. Appendini, nav. dj., str. 236, 272, 280; I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografija hrvatska I, Zagreb 1860, str. 28.

¹⁵⁹Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjesne, sv. II, Rieka 1869, str. 409; M. Deanović, Odrzi talijanske akademije »degl Arcadi« preko Jadrana, Rad JAZU knj. 248, Zagreb 1933, str. 58—60.

¹⁶⁰D. Farlati i G. Coletti, Illyricum sacrum sv. VI, Venetiis 1800, str. 371, F. M. Appendini, nav. dj., str. 313—314; Š. Ljubić, Dizionario biografico..., str. 46.

¹⁶¹F. M. Appendini, nav. dj., str. 232; F. Kulišić, Znamenite žene u Dubrovniku, Dubrovnik sv. XVII, Dubrovnik 1908, br. 1/II, str. 2; O djelima M. Monaldija objavljenim u Veneciji 1599. i 1604. godine usporedio V. Bazala, Pregled..., str. 158.

¹⁶²A. Zaninović, Drugo izdanje djela Nikole Gučetića »Discorsi sopra le Metheore d'Aristotele«, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. II, Dubrovnik 1953, str. 201—208; Lj. Šifler—Premeć, Nikola Gučetić (s potpunom bibliografijom i literaturom), Zagreb 1977; V. Bazala, Pregled..., str. 152—157, 172, 215, 457—458.

¹⁶³A. Panić, Historija dubrovačke drame, Zagreb 1871, str. 38—40, 174—175.; LPJ sv. II, str. 325—326.

¹⁶⁴»Ric boscia s'mnogo karstjuanskieh nauka sa samu svrhu Boscie slave i Duhovne koristi, nescotena darsava slavinskieh karstjenima. Po potajnu Boggoslovzu Redovniku Pripoviedalaza dubrovčaninu, u Mlecima 1743. Usporedi djela: A. Giurgevich, Cenni biografico-letterarii dei personaggi più illustri della Congregazione di San Domenico dal 1750 in poi, Spalato 1667, str. 14; V. Adamović, Građa za istoriju dubrovačke pedagogije, Dubrovnik 1885, str. 78.

Obitelj Bošković intenzivnim je vezama i djelovanjem nekih svojih najistaknutijih članova također bila prisutna u književnom i znanstvenom životu Venecije. Pjesnikinja Anica (1714—1804)¹⁶⁵, pjesnik i prevodilac Petar (1704—1727)¹⁶⁶ i glasoviti matematičar, fizičar, astronom, filozof, diplomat i pjesnik Ruđer Bošković (1711—1787)¹⁶⁷, svo troje djeca dubrovačkog trgovca Nikole, koji je i sam tijekom života mnogobrojne trgovačke poslove obavljao upravo u gradu na lagunama, neka su od svojih najznačajnijih djela objavili po prvi put upravo u Veneciji.

Naposljetku, kao poseban oblik književno-umjetničkih prožimanja dviju jadranskih obala, potrebno je spomenuti zastupljenost Dubrovnika, njegovih stanovnika, prošlosti, mentaliteta, običaja i navika kao teme obrađene ili spomenute u djelima mletačkih komediografa. Osnovno i svim djelima zajedničko obilježje, napose kada je riječ o djelima nekih mletačkih komediografa Cinquecenta (Andrea Calmo, 1510—1571; Ludovico Dolce, 1508—1568), jest naglašena upotreba tzv. »skjavoneskog govora« (jezično-stilska mješavina hrvatskog i talijanskog jezika) kojem je najvažnija funkcija istovremeno realistično i komično obilježavanje likova podrijetlom iz naših krajeva. Dubrovčani se pritom katkada prikazuju kao uzor građanskih kreposti, a njihov grad smatra jedinstvenim primjerom ljepote i sklada, ali, napose kada je riječ o, za onodobne komedije tipiziranom liku starca, također i kao škrti i čangrizavi »gospari«, koji se svakim svojim postupkom suprotstavljaju uvijek pozitivno naglašenoj mladenačkoj prpošnosti i slobodi duha¹⁶⁸. Pored navedenih komediografa, kao autor koji napose često i sa naglašenim simpatijama u svoja djela uvođi likove podrijetlom sa naše obale, napose Dubrovčane, posebno mjesto ima veliki komediograf Carlo Goldoni (1707—1793), dugogodišnji bliski prijatelj dubrovačkog mecena, poligrafa i autora brojnih teorijskih rasprava o kazalištu, Stjepana Šuljage Grmoljeza (1719—1790)¹⁶⁹.

¹⁶⁵F. M. Appendini, nav. dj., str. 245—246; I. Esih, Dubrovačka pjesnikinja Anica Bošković, Dubrovački vjesnik, IX. Dubrovnik 1958, br. 389, str. 3; R. Bogišić, Anica Bošković, Pet stoljeća hrvatske književnosti sv. 19, Zagreb 1973, str. 333.

¹⁶⁶Godine 1729. u Veneciji je u tiskari Antonija Bortolija objavljeno djelo Petra Boškovića »Hvale duhovne iliti popivke koje se popivaju u vrime svetoga poslanja ili misioni po slovinskih ili dalmatinskih državah«; o Petru Boškoviću usporedi: F. M. Appendini, nav. dj., str. 245; Š. Ljubić, Dizionario biografico..., str. 59; isti: Ogledalo književne poviesti... str. 417.

¹⁶⁷Ruđer Bošković je u Veneciji objavio: Parere di tre matematici sopra i danni, che si sono trovati nella cupola di S. Pietro sull'fine dell'anno 1742. (1742); Elementorum universaematheseos, 1—3, (1754); Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicum legem virium in natura existentium (1763); De Solis ac Lunae defectibus libri V (1761); Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia dell'Abate R. G. Boscovich (1784); Opera pertinentia ad opticam et astronomiam, 1—5 (1785); O djelima Ruđera Boškovića, mjestu njihova objavljivanja i literaturi o navedenoj problematiki usporedi u: Ž. Dadić, Ruđer Bošković, Zagreb 1987.

¹⁶⁸M. Zorić, Hrvatska i Hrvati u talijanskoj lijepoj književnosti, u: Hrvatski znanstveni zbornik sv. II, Zagreb 1971, str. 7—122; isti, Naša nazočnost u višejezičnom teatru Andree Calma, Hrvatsko-talijanski književni odnosi sv. I, Zagreb 1989, str. 157—218; isti, Dubrovnik i Dubrovčani u komedijama Ludovica Dolcea, nav. dj., str. 219—232.

¹⁶⁹Šuljaga je u svojim raspravama branio Goldonija u sukobima i napadima u vrijeme višestruko osporavane Goldonijeve reformne djelatnosti u talijanskom teatru, pružao mu novčanu pomoć, zastupao njegove interese dok je ovaj (trajno) boravio u Parizu, te kao njegov prokurator imao pravo da na mogući zahtjev kazališta intervenira u tekstovima koje je Goldoni iz Pariza slao na prikazivanje mletačkim teatrima. O ovome, kao i o ostalim aspektima prisutnosti Hrvatske i Hrvata u djelima C. Goldonija usporedi radove F. Čale, Il Goldoni in Croato, Studi Goldoniani, I, Venezia 1968, str. 32—59; O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim, Dubrovnik 1968, str. 81—151; Lijepa Dubrovkinja: Goldonijev i Galuppijev magnet srca, u: Usporedbe i tumačenja, Dubrovnik 1991, str. 138—146; O Goldonijevoj »Dalmatinki«, nav. dj., str. 147—172.

DUBROVAČKI UMJETNICI U VENECIJI

Komunikacija umjetnika i izmjene umjetničkih strujanja između istočne i zapadne obale Jadrana bile su izuzetno žive i oblicima umjetničkog kretanja razvijene tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja. Mnogobrojni umjetnici najrazličitijeg profila (graditelji, kipari, slikari, zlatari, drvorezbari, minijaturisti, staklari) iz različitih gradova Apeninskog poluotoka su, zajedno s domaćim umjetnicima, sudjelovali u stvaranju i usavršavanju kulturne baštine gradova istočnojadranske obale. Povratni proces nije nikada izostajao, te stoga u Veneciji tijekom cjelokupnog razdoblja zatječemo umjetnike iz većine naših gradova, pri čemu Dubrovčani intenzitetom prisustva i svestranošću umjetničke djelatnosti zauzimaju istaknuto mjesto. Mnogi od njih su se ovdje zadržavali nakratko, učeći u radionicama već istaknutih majstora, a dio njih je nakon izučavanja umjetničke vještine neko vrijeme ostajao i držao vlastitu radionicu, dok je najveći dio nakon nekog vremena odlazio u druge gradove. Dubrovačke umjetnike i majstore zatječemo u Veneciji u gotovo svim granama umjetnosti, ali je njihova djelatnost ovdje najčešće bila samo privremena, te su se, nakon nekoliko godina obično vraćali u rodni grad. Početkom XV stoljeća (1415. god.) ovdje se spominje mladi Dubrovčanin Ivan Miličević, koji stupa u nauk kod šibenskog graditelja i kipara Petra Radmilova Pozdančića, koji mu nakon svoje smrti, a prema sadržaju oporuke koja je napisana tijekom njihova zajedničkog djelovanja, ostavlja svoj klesarski alat¹⁷⁰. Iz Dubrovnika u Veneciju dolazi u drugoj polovini XV stoljeća renesansni kipar Nicolò dell'Arca (oko 1435—1494). Pripisuje mu se izrada bojanog reljefa Kristova rođenja za crkvu s. Spirito dell'Isola (danas srušenu)¹⁷¹. Oko 1420. godine u Mlecima izrađuje i ukrašava škrinje Marko Dubrovčanin¹⁷²; u drugoj polovini XV stoljeća u Mlecima se spominju zlatarski majstori Pasko Pribešin i Nikola Dabišinić, dok je zlatar Petar Fortis ovdje prisutan jedno stoljeće kasnije¹⁷³. Nadasve je poznat i rad Dubrovčanina Jurja Alegretova, koji je po narudžbi mletačke vlade iskuvao čitav ormar srebrenine kao vjenčani poklon Venecije prilikom vjenčanja ferarskog vojvode Erkola d'Este s Eleonorom Aragonskom 1473. godine¹⁷⁴. Nekoliko dubrovačkih zlatara izrađivalo je različite ukrasne predmete po narudžbi naručioca podrijetlom iz Mletaka, te su tako njihova djela, iako oni sami možda tom prilikom nisu ni odlazili u Veneciju, ukrašavala palače kneževskih i plemićkih obitelji, te prostore tamošnjih crkava i samostana¹⁷⁵.

Iz Dubrovnika je u Veneciju dolazilo više slikarskih majstora, te tako u prvoj polovini XV stoljeća bilježimo Tomu Perkoturovića, koji zajedno sa svojim učenikom Dominičkom Ivanovim iz Drača odlazi u Veneciju¹⁷⁶. Glasoviti slikar Nikola Božidarević ovdje je

¹⁷⁰C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947, str. 27, 58—59; isti, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 4.

¹⁷¹C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 8;

¹⁷²Škrinje tzv. mletačkog tipa (alla veneziana) bile su poznate posvuda u Dalmaciji. U Dubrovniku se 1440. godine spominje Dubrovčanin Božidar Marković koji se obvezuje neku škrinju načiniti i ukrasiti »alla veneziana«, C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 16.

¹⁷³C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 17—18; isti, Le relazioni artistiche nel passato. Epoha Jugoslavia-Italia, sv. 3, Zagreb 1968, br. 4, str. 8.

¹⁷⁴C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 17—18.

¹⁷⁵Dubrovački zlatar Radun Nahodović skovao je 1471. god. i s odobrenjem dubrovačke vlade izveo u Mletke za tamošnjeg naručioca 12 srebrenih zdjelica; Godine 1489. zlatari Nikola Radovan i Marin Kereković rade za kanonika crkve s. Marca Kristofora Spironusa srebreni i pozlaćeni procesualni križ; (C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, Starohrvatska prosvjeta sv. I, Zagreb 1949, str. 1989, 192, 205, 212; isti, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 18).

¹⁷⁶C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 19

prisutan od 1477—1494. godine, kada svoju umjetničku izobrazbu usavršava radeći kod Vivarinija i Vettore Crivellija¹⁷⁷. Naposljetku, u Veneciji se spominje i dubrovački slikar Vlaho Marinov Držić, koji se kretao u krugu Tiziana, Pietra Aretina i Antonija Brucioli-ja. Nakon niza neuspješnih trgovačkih poslova i time izazvanog raskida s braćom, vratio se u Dubrovnik, odakle je nastavio korespondenciju sa svojim prijateljima iz Venecije, napose s glasovitim književnikom Pietrom Aretinom¹⁷⁸.

ZAKLJUČAK

Svekolika povezanost Dubrovnika i Venecije izražena je u manjem ili većem inženjertetu u čitavom razdoblju od XIII do XVIII stoljeća. Ipak, usmjerenost Dubrovčana k Veneciji bila je najizrazitija tijekom druge polovice XV i prve polovice XVI stoljeća, kada je i intenzitet prisutnosti doseljenika iz ostalih dijelova istočnojadranske obale najintenzivniji.

Dubrovnici su najčešće stanovali u venecijanskim predjelima Castello i s. Marco, ali, za razliku od većine ostalih naših doseljenika, koji su izvan ova dva predjela uglavnom još bili okupljeni u predjelu Cannaregio, Dubrovčane podjednako nalazimo i u ostalim predjelima i župama Venecije u kojim su slavenski doseljenici rijetko bilježeni.

Za razliku od većine ostalih dalmatinskih gradova, čije su plemićke obitelji nepotpuno, neredovito i s tek pokojim predstavnikom prisutne u Veneciji, primjetno je da su tijekom svih stoljeća u Veneciji više ili manje trajno ili privremeno djelovali članovi, po društvenom ugledu i ekonomskim mogućnostima najznačajnijih dubrovačkih plemićkih i građanskih obitelji.

Zanimanja u koja su uključeni dubrovački doseljenici u Veneciji također bitno odudaraju od klasične strukture zanimanja doseljenika sa istočnog Jadrana (kalafati, drvodjelci, zidari, mornari i slično), te se u njihovu slučaju učestalošću prisutnosti i razgranatosti poslovanja ističu mnogobrojni i u svim stoljećima prisutni trgovci, poduzetnici, pomorski kapetani i paruni brodova te, također, u primjeru ostalih naših gradova nezabilježeni, službenici u javnim djelatnostima (liječnici, učitelji). Sukladno tome, razgranatost i zamašnost njihova trgovačko-prometnog i novčarskog poslovanja, raspolaganje nekretninama i nemalim kapitalom znatno je izraženija u primjeru dubrovačkih doseljenika, nego što je to slučaj s poduzetnicima iz ostalih dalmatinskih gradova koji djeluju u Veneciji.

Svakodnevni život dubrovačkih doseljenika promatran kroz krugove njihove svakidašnje komunikacije (obitelj, rodbina, prijatelji, poslovni partneri), područje je u kojem se osnovni oblici življenja uglavnom podudaraju s ostalim našim doseljenicima, otkrivajući, za sve naše doseljenike karakterističnu pojavu učestalog i raznovrsnog oblika komunikacije upravo sa sunarodnjacima iz svih dijelova istočnog Jadrana.

Duhovni život dubrovačkih doseljenika također se u svim svojim oblicima (legati crkvenim i samostanskim ustanovama, veze sa crkvama u domovini) poklapa s duhovnim životom i religioznošću prisutnom kod ostalih doseljenika, ali je, za razliku od njih, učestalost uključenosti i obraćanja bratovštini slavenskih doseljenika (Scuola dei Schiavoni) mnogo intenzivnija, kada je riječ o doseljenicima s mletačkog dominija na istočnom Jadrano, kod Dubrovčana svedena na tek pokoji primjer. U svakidašnjem kontaktu s duhov-

¹⁷⁷C. Fisković, *Hrvatski umjetnici u Mlecima*, str. 20; K. Prijatelj, *Dubrovačko slikarstvo XV—XVI stoljeća*, Zagreb, 1968, str. 22—26; isti, *Dalmatinsko slikarstvo 15. i 16. stoljeća*, Zagreb 1983, str. 29—32.

¹⁷⁸F. Kesterčanek, *Vlaho Marinov Držić, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. IX, Split 1955, str. 181—190.

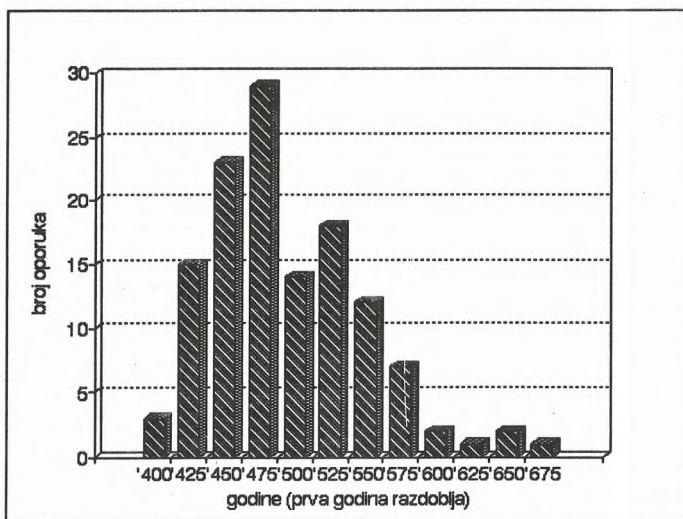
nim licima koja djeluju u Veneciji Dubrovčani također iskazuju učestalost komunikacije sa svećenicima, redovnicima i ostalim crkvenih licima porijeklom iz različitih dijelova istočnog Jadrana.

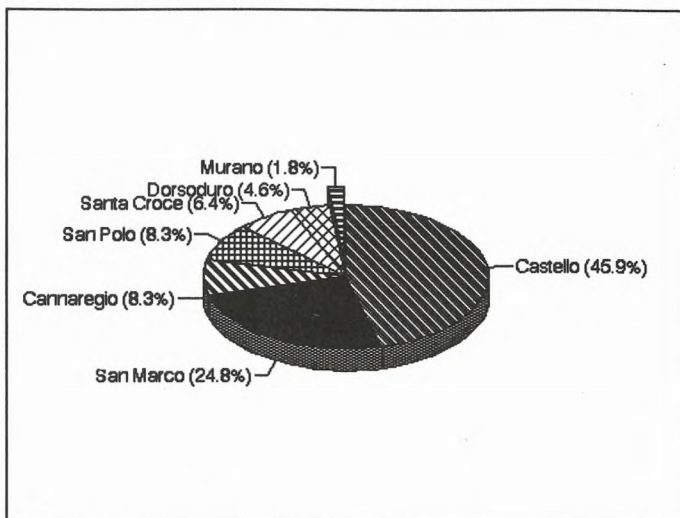
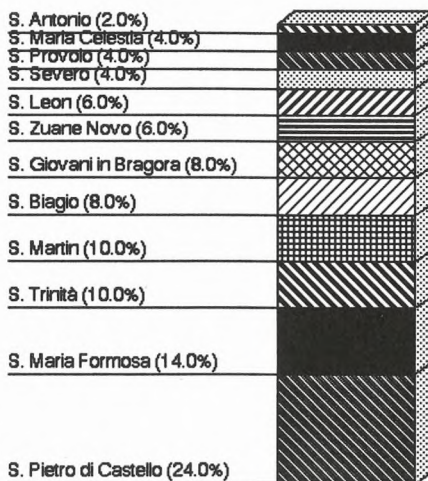
Prisutnost Dubrovčana kao diplomatskih predstavnika u Veneciji slijedeći je oblik njihova djelovanja u kojem se izdvajaju od ostalih naših gradova koji se, izuzev za potrebe vlastite komune, mnogo rjeđe spominju kao predstavnici nekih drugih država, nego što je to slučaj sa predstavnicima iz Dubrovnika (zastupnici Bosne i Raške u XIV stoljeću).

Integracija Dubrovčana u Veneciji odrazila se i u umjetnosti i kulturi. Mnogi od njih, poput književnika i znanstvenika iz obitelji Bošković, Gundulić, Gučetić i drugih, kao i brojni raznovrsni umjetnici (Nikola Božidarević, Nicolò dell'Arco, Petar Fortis i drugi) doprinijeli su svojim književnim, znanstvenim, tiskarskim i umjetničkim stvaralaštvom kulturnom i umjetničkom razvoju Venecije tijekom više stoljeća njihove međusobne povezanosti i utjecaja.

Prilog 1

Broj oporuka Dubrovčana sastavljenih u Veneciji
(od 1400. do 1699. godine)

Prilog 2*Mjesto boravka Dubrovčana u Veneciji**(Udio od ukupnog broja Dubrovčana koji se spominju kao stanovnici Venecije prema mjestu boravka)***Prilog 3***Dubrovčani u župama predjela Castello**(Udio od ukupnog broja Dubrovčana koji stanuju u predjelu Castello prema pojedinim župama)*

Popis Dubrovčana koji su u Veneciji sastavljali oporuke (s datumom sastavljanja i si-gnaturama)

- 1) Allegretus de Ragusi quondam Iohannis de confinio s. Petri de Castello; 10.6.1443. (NT, b. 576, br. 30)
- 2) Ana quondam Nadal Pastrovichio relicta Andrea Raguseo de contrata s. Lio; 5.1.1570. (NT, b. 851, br. 3)
- 3) Andreas de Canali de Ragusio de confinio s. Maria Formosa; 24.12.1496. (NT, b. 377, br. 114)
- 4) Angela quondam Teodori de Ragusio del confinio s. Nicolo; 19.4.1513. (NT, b. 1208, br. 389)
- 5) Anna de Poliza uxor Mathei de Ragusa de confinio s. Maria Formosa; 18.12.1502. (NT, b. 877, br. 748)
- 6) Anna di Zoti de Ragusa de contrata s. Moisè; 18.1.1459. (NT, b. 910, br. 19)
- 7) Antonia uxor Alegreti de Ragusio de contrata s. Petri de Castello; 24.8.1457. (NT, b. 360, br. 13)
- 8) Antonia uxor Dominici de Ragusa habitatrix in confinio s. Stefano de Murano; 13.9.1411. (NT, b. 467, s. Nr.)
- 9) Anzola quondam Andrea Ragusi de confinio s. Giovanni Grisostomo; 18.10.1627. (NT, b. 1057, br. 8)
- 10) Barbara consorte Steffano da Ragusa habitante in contrata s. Pietro de Castello; 21.9.1581. (NT, b. 840, br. 131)
- 11) Bartolomeus Raguseo quondam Francisci; 2.6.1521. (NT, b. 42, br. 19)
- 12) Blancha de Antivari uxor Stefani de Ragusio de contrata s. Margarete; 7.8.1463. (NT, b. 656, br. 18)
- 13) Blancha de Ragusi; 10.4.1488. (NT, b. 131, br. 96)
- 14) Blasio de Ragusa quondam Antonio; 17.3.1540. (NT, b. 278, br. 110)
- 15) Catanza uxor ser Pauli de Ragusa de confinio s. Augustin; 23.9.1397. (NT, b. 569, br. 22).
- 16) Catarina de Cataro uxor Iohannis Grando de Ragusio de confinio s. Simeonis; 17.7.1496. (NT, b. 66, br. 108)
- 17) Catarina de Ragusio de confinio s. Jacobi de Lupio 24.4.1428. (NT, b. 1155, br. 47)
- 18) Catarina de Ragusio de confinio s. Pietro Castello; 29.6.1432. (NT, b. 576, br. 111)
- 19) Catarina de Ragusio; 12.10.1473. (NT, b. 910, br. 94)
- 20) Catarina fu Jacomo Marchetovich d'Almisa, relicta in primo voto Simon da Ragusa; 4.11.1706. (NT, b. 23, br. 68)
- 21) Catarina quondam Radovoi de Ragusio de contrata s. Pietro Castello; 6.9.1463. (NT, b. 870, br. 394)
- 22) Catarina quondam Stoici de Antibarox uxor Luce de Ragusio de contrata s. Marina; 9.10.1469. (NT, b. 914, br. 70)
- 23) Catarina Ragusea della contrata s. Cantian; 22.7.1607. (NT, b. 507, br. 18)
- 24) Catarina relicta Blaxi de Ragusio; 25.4.1498. (NT, b. 958, br. 162)
- 25) Catarina relicta Georgii de Ragusio de confinio s. Severi; 6.11.1511. (NT, b. 675, br. 192)

- 26) Catarina relicta Michaelis de Ragusio de contrata s. Moisè; 10.11.1490. (NT, b. 876, br. 692)
- 27) Catarina uxor Pauli de Ragusio de confinio s. Iohannis in Bragora; 22.1.1521. (NT, b. 124, br. 191)
- 28) Catarina uxor Demetrii de Ragusa de contrata s. Simone Grando; 20.4.1478. (NT, b. 131, br. 113)
- 29) Catarina uxor Jacobi de Raguxio de confinio s. Gregorii, 22.5.1390. (NT, b. 753, br. 8)
- 30) Catarina uxor Nicolai Andree de Ragusio de confinio s. Martini; 7.7.1520. (NT, b. 124, br. 209)
- 31) Catarina uxor Nicolai de Ragusa de confinio s. Pietro Castello; 18.10.1458. (NT, b. 576, br. 131)
- 32) Christina quondam Helia de Ragusi; 24.4.1576. (NT, b. 846, br. 201)
- 33) Diana relicta Helia de Ragusi del s. Nicolo Mendicoli; 24.10.1589. (NT, b. 682, br. 547)
- 34) Domenico quondam Helia de Ragusio, 19.2.1563. (NT, b. 386, br. 370)
- 35) Elena quondam Nicolo Monte Negro de Ragusi; 1.12.1611. (NT, b. 72)
- 36) Fiora quondam ser Marci de Ragusa de contrata s. Martin; 24.6.1672. (NT, b. 187, br. 229)
- 37) Franceschina fia Nicolo da Ragusa de confinio s. Marcuola; 25.3.1541. (NT, b. 63, br. 62)
- 38) Franceschina uxor Flori de Ragusa; 18.10.1470. (NT, b. 377, br. 97)
- 39) Georgius de Ragusio de contrata s. Jacobi dell' Lupio; 7.9.1439. (NT, b. 337, br. 31)
- 40) Georgius quondam Natalis de Ragusio de confinio s. Juliani; 3.8.1511. (NT, b. 959, br. 328)
- 41) Georgius quondam Nicolai de Ragusio de confinio s. Moisè; 11.5.1528. (NT, b. 786, br. 8)
- 42) Giovanni Enrico Petrovich condam Pietro da Ragusa; 2.6.1803. (NT, b. 810, br. 11)
- 43) Helena ditto Lena consorte Polo Raguseo de confin s. Pietro di Castello, 10.10.1532. (NT, b. 578, br. 347)
- 44) Helena uxor Ianini de Ragusio quondam Iohannis; 13.5.1521. (NT, b. 408, br. 113)
- 45) Helia de Rado de Ragusi de confinio s. Mateo de Rialto; 9.4.1532. (NT, b. 190, br. 248)
- 46) Helisabetha de Ragusio de contrata s. Iuliani; 14.12.1481. (NT, b. 875, br. 309)
- 47) Heuphemia uxor Petri de Ragusa de confinio s. Trinitatis; 28.7.1489. (NT, b. 71, br. 56)
- 48) Ierolima uxor Mathei de Ragusio; 5.4.1526. (NT, b. 929, br. 279)
- 49) Iohanna uxor Iohannis de Ragusio de confinio s. Blaxii; 2.11.1433. (NT, b. 576, br. 296)
- 50) Iohannes de Ragusio de confinio s. Blaxi; 29.7.1438. (NT, b. 576, br. 289)
- 51) Iohannes de Ragusio de confinio s. Pauli; 22.2.1483. (NT, b. 585, br. 89)
- 52) Iohannes de Ragusio de contrata s. Moisè; 20.6.1470. (NT, b. 911, br. 347)

- 53) Iohannes Grando de Ragusio de confinio s. Simeonis prophette; 17.7.1496. (NT, b. 66, br. 195)
- 54) Iohannes qon. Petri de Ragusio de confinio s. Blaxi; 24.7.1429. (NT, b. 576, br. 269)
- 55) suor Isabeta detta Catarina relicta Nicolo de Andrea Raguseo, al presente monacha di Madona s. Maria de la Celestia; 4.2.1540. (NT, b. 42, br. 12)
- 56) Iulia quondam Jacomo Raguseo de confinio s. Vitalis; 14.4.1599. (NT, b. 582, br. 300)
- 57) Iulia uxor Nicolao Ragusio della contrata s. Severo; 18.3.1563. (NT, b. 441, br. 490)
- 58) Iuliana uxor ser Allegreti de Ragusia de confinio s. Pietro de Castello; 10.6.1443. (NT, b. 576, br. 267)
- 59) Jacomo de Cha Raguseo de contrata s. Trinitatis; 7.5.1389. (NT, b. 369, br. 52)
- 60) Janino Raguseo quondam Iohannis; 13.5.1521. (NT, b. 408, br. 157)
- 61) Lena de Ragusio relicta Lupi de Ragusio de contrata s. Leonis; ?6.1457. (NT, b. 360, br. 57)
- 62) Leo quondam Petri de Ragusio de contrata s. Ierolimi; 10.7.1476. (NT, b. 71, br. 10)
- 63) Lucia uxor Iohannis Baptiste de Ragusi, nunc habitatrix Venetie in confinio s. Iohannes Bragora; 13.7.1533. (NT, 126, br. 514)
- 64) Lucieta de Zorzi de Ragusa de contrata s. Giovanni in Bragora; 19.2.1682. (NT, b.187, br. 352)
- 65) Luna vocata Clara uxor olim Georgii de Ragusio de confinio s. Samuelis; 9.11.1456. (NT, b. 671, br. 15)
- 66) Madalena fu fia Rado da Ragusi; 2.9.1554. (NT, b. 465, br. 17)
- 67) Margareta de Ragusa uxor Marin de Tragurio de contrata s. Moisè; 24.11.1430. (NT, b. 826, br. 55)
- 68) Margareta de Spalato, uxor Andree de Ragusio; 24.6.1465. (NT, b. 672, s. Nr.)
- 69) Margareta relicta Michaelis de Ragusio de contrata s. Geminiani; 3.11.1463. (NT, b. 826, br. 7)
- 70) Margareta relicta Nicolai de Ragusio, 6.7.1422. (NT, b. 734, br. 168)
- 71) Margareta Schiavona de Ragusi de contrata s. Trovaso; 25.7.1548. (NT, b. 410, br. 211)
- 72) Margareta uxor Iohannis de Ragusio de confinio s. Pauli; 18.2.1483. (NT, b. 735, br. 352)
- 73) Margareta uxor Primi de Ragusio de confinio s. Maria Formosa; 5.4.1410. (NT, b. 545, br. 18)
- 74) Margareta uxor Radi de Ragusio de confinio s. Stephani; 31.9.1520. (NT, b. 777, br. 344)
- 75) Maria de Ragusio de confinio s. Petri de Castello; 24.9.1435. (NT, b. 576, br. 401)
- 76) Maria de Ragusio de contrata s. Gervasio e Protasio; 16.11.1501. (NT, b. 465, br. 128)
- 77) Maria de Ragusio de contrata s. Paternian; 13.4.1459. (NT, b. 910, br. 5)
- 78) Maria de Ragusio detta Spurcha uxor Iohannis de Sebenico de confinio s. Martin; 4.11.1527. (NT, b. 208, br. 167)

- 79) Maria de Raguxi de contrata Ss. Apostoli; 30.12.1484. (NT, b. 742, br. 30)
- 80) Maria Passarichia quondam Zuanne da Ragusa uxor Iseppo Castelli quondam Fabrizio de Ragusa, de confinio s. Jacomo del'Orio; 15.10.1674. (NT, b. 474, str. 2v—3)
- 81) Maria quondam Jacomo de Ragusi; 10.3.1474. (NT, b. 826, br. 30)
- 82) Maria relicta Radi de Ragusio de contrata s. Simonis; 26.10.1487. (NT, b. 735, br. 372)
- 83) Maria uxor Luce de Ragusio; 29.9.1484. (NT, b. 870, br. 246)
- 84) Maria uxor Nicolai Allegretti de Ragusio de confinio s. Provolo, 30.3.1501. (NT, b. 66, br. 260)
- 85) suor Maria relicta Zuanne Raguseo pizzocara del'tertio ordine di s. Francesco in s. Anzolo Rafaele; 30.1.1583. (NT, b. 325; br. 561)
- 86) Marieta Ragusea del confin s. Nicolo Mendicoli; 26.11.1543. (NT, b. 656, br. 477)
- 87) Marina quondam Steffano da Ragusi; 21.8.1576. (NT, b. 1137, br. 58)
- 88) Marina uxor Blaxi de Ragusio de confinio s. Moisè; 18.7.1466. (NT, b. 910, br. 192)
- 89) Marinus de Bona quondam Simon de Ragusi de confinio s. Pietro Castello; 20.1.1529. (NT, b. 578, br. 230)
- 90) Marinus de Ragusi quondam Zuanne de confinio s. Martin; 5.11.1538. (NT, b. 578, br. 238)
- 91) Marinus de Ragusio ad presens in confinio s. Felice; 5.5.1470. (NT, b. 1136, br. 152)
- 92) Marinus de Ragusio quondam Viti de confinio s. Blaxi; 8.9.1478. (NT, b. 71, br. 128)
- 93) prete Marinus condam Allegreto de Ragusio mansionario in s. Trinità; 26.4.1496. (NT, b. 271, br. 533)
- 94) Martha Cerchassa uxor ser Blaxi de Ragusio de confinio s. Angeli; 12.5.1446. (NT, b. 215, br. 2, str. 2)
- 95) Marusa uxor Jacobi de Allegreto de Raghusi de contrata s. Moisè; 22.8.1439. (NT, b. 337, br. 30)
- 96) Mathia quondam Brancho de Ragusi et consorte Pietro de Lesina ditto Gobbo del confin s. Zuane Novo; 8.2.1540. (NT, b. 641, br. 267)
- 97) Mathia quondam ser Nicolo Raghuseo de confinio s. Croce; 14.9.1568. (NT, b. 781, br. 618)
- 98) Michael quondam Zorzi de Ragusa; 7.5.1449. (NT, b. 337, br. 133)
- 99) Nicolao fio Martin de Ragusi; 6.9.1521. (NT, b. 968, br. 408)
- 100) Nicolaus quondam Andrea da Ragusa de confinio s. Martin; 20.8.1529. (NT, b. 127, br. 718)
- 101) Nicolaus quondam Pietro de Ragusio; 13.6.1485. (NT, b. 735, br. 415)
- 102) Nicolaus quondam Viviani de Ragusio; 30.11.1530. (NT, 930, br. 499)
- 103) Nicolo quondam Benedetto Primo de Ragusa; 7.9.1500. (NT, b. 1260, br. 776)
- 104) Nicolosa fiola Nicolo de Ragusi de contrata s. Maria Formosa; 21.3.1562. (NT, b. 394, br. 691)
- 105) Nicolosa quondam Nicolo de Ragusa de confinio s. Maria Formosa; 27.10.1556. (NT, b. 296, br. 533)

- 106) Nicolosa quondam Primi de Ragusa de contrata s. Lio; 1.3.1568. (NT, b. 297, br. 526)
- 107) Pasqua de Ragusio de confinio s. Geminian, 13.8.1478. (NT, b. 875, br. 136)
- 108) Pasqualina uxor Florii de Ragusio de contrata s. Antonio; 8.2.1533. (NT, b. 127, br. 739)
- 109) Paulina relicta Domenico de Lorenzo Raguseo; 2.12.1481. (NT, b. 224; br. 1481)
- 110) Piero de Simon de Ragusio; 13.10.1573. (NT, b. 372, br. 135)
- 111) Rada de Ragusio de confinio s. Samuelis; 29.4.1494. (NT, b. 133, br. 533)
- 112) Rada quondam Stassi de Ragusio relicta Natalis de Cataro; 14.4.1480. (NT, b. 672, br. 102)
- 113) Rado de Ragusio de s. Moisè; 12.7.1468. (NT, b. 911, br. 602)
- 114) Regina relicta Nicolai Dominici olim de Ragusio de confinio s. Jacobi de Lupio; 14.11.1485. (NT, b. 735, br. 454)
- 115) Rosa uxor Iohannis de Ragusio; 20.1.1466. (NT, b. 911, br. 603)
- 116) Ruoxa de Ragusi; 28.5.1503. (NT, b. 133, br. 538)
- 117) Ruzmana de Ragusi de contrata s. Maria Zobenigo; 16.8.1437. (NT, b. 337, br. 18)
- 118) Sofia uxor Matei de Ragusio de confinio s. Maria Formosa; 10.3.1504. (NT, b. 272, br. 626)
- 119) Stana de Ragusi de contrata s. Iohannis Novi; 3.5.1465. (NT, b. 360, br. 11)
- 120) Stana de Ragusio de confinio s. Luca; 7.6.1486. (NT, b. 672, br. 105)
- 121) Stana de Ragusio fia Nicolai da Ragusio de confinio s. Thoma; 21.6.1483. (NT, b. 858, br. 128)
- 122) Steffanus de Ragusio de confinio s. Trinità; 7.10.1457. (NT, b. 671, br. 21)
- 123) Steffanus de Ragusio habitator confinio s. Fantini; 6.2.1492. (NT, b. 66, br. 369)
- 124) Steffanus quondam Allegreti de Ragusio de confinio s. Iuliani; 9.7.1482. (NT, b. 377, br. 209) Stephanus quondam Allegretti de Ragusio de contrata s. Proculi; 12.8.1494. (NT, b. 877, br. 917)
- 125) Stephanus quondam Rado de Ragusi; 13.4.1557. (NT, b. 296, br. 589)
- 126) Stoia de Ragusi relicta ser Zane de Ragusi del s. Pietro de Castello; 3.11.1447. (NT, b. 337, br. 194)
- 127) Thomasina de Ragusio de confinio s. Paternian; 2.9.1486. (NT, b. 1018, br. 477)
- 128) Thomaso quondam ser Rado de Stephano de Ragusi; 13.4.1557. (NT, b. 297, br. 599)
- 129) Troian quondam Ierolimi da Ragusa de contrata s. Trinitatis; 1.9.1558. (NT, b. 210, br. 525)
- 130) Zuanne de Ragusi de Stoia detto Ponatio; 3.10.1469. (NT, b. 1186, br. 60)
- 131) Zuanne de Zorzi de Ragusa; 1.8.1470. (NT, b. 1066, br. 81)

L o v o r k a Č o r a l i ć

THE CITIZENS OF DUBROVNIK IN VENECIE FROM THE 13th — 18th —
CENTURY

Summary

The presence of the Dubrovnik citizens in Venice from the 13th to the 18th century is a fact involving specific features not evident among the immigrants from other Eastern Adriatic regions. Their existence in Venice was vastly recognized from the second half of the 15th century to the first half of the 16th century.

The immigrants belonged to all social classes, from numerous members of nobility and gentry down to plebeians. Unlike most of the Slav immigrants engaged in less prosperous enterprises, the citizens of Dubrovnik are mentioned as merchants, captains, patrons, public and civil servants. They concentrated in Castello, the community they shared with other Slav immigrants. Family and religion played important parts in their everyday life, as well as friends, kin and business associates.

The Dubrovnik immigrants were skilful businessmen focusing on financial affairs, trade and real estate, some of which they themselves owned in Venice. Misbehaving individuals were rare in their community as their bad conduct inevitably led to the status of outcasts. The citizens of Dubrovnik proved themselves as outstanding diplomats representing the interests of their own and other countries. Writers, scientists and artists worked and published in Venice contributing to the prosperity of the Lagoon civilization.